

(साहित्य कला र संस्कृति : सबैको साभ्रग सम्पत्ति)

शब्दाङ्कुर

(साहित्यप्रधान मासिक)

जेठ २०८१

२७२

(साहित्य कला र संस्कृति : सबैको साझा सम्पत्ति)

शब्दाङ्कुर

(साहित्यप्रधान मासिक)

२०८१ जेठ (May-Jun 2024)

वर्ष २३ अङ्क ८ पूर्णाङ्क २७२ (Year 23 Issue 8 Total issue 272)

सल्लाहकार : प्रा.डा. गोविन्दराज भट्टराई र प्रा.डा. जीवेन्द्रदेव गिरी

प्रधान-सम्पादक	: धीरकुमार श्रेष्ठ
सम्पादक	: भोगेन्द्र लिङ्देन, गोविन्द घिमिरे, टेकेन्द्र चेम्जोङ र सागर फुयाँल
कला संयोजन	: राजेश मानन्धर
व्यवस्थापन	: तुलसीकुमार कन्दङ्वा
वेबसाइट	: https://sabdankur.com http://bit.ly/sabdankur
आवरण	: गोलघर
ISSN	: 2773-7969

मूल्य रु. २५/-

प्रतिनिधि

लक्ष्मीकृष्ण श्रेष्ठ, महेन्द्र बहुमुखी क्याम्पस, धरान, सुनसरी; अरुणबहादुर खत्री 'नदी' ०१-४३५३५९४, सामाखुसी साहित्य समाज, काठमाडौं; प्रेम ओझा, कञ्चनजङ्घा एकेडेमी, फिदिम, पाँचथर; ९७४२६०९८२३ र ९८५२६८९०२३, राजेशकुमार अर्याल, धवल पुस्तकालय, तानसेन, पाल्पा, पुष्करराज भट्ट, ९८४९-२२५८८३, धनगढी, कैलाली; लोकेश साउद, ९८४८-८४५८९८, दशरथ चन्द नपा, वडा नं. १ शाहीलेक, बैतडी; मोतीबहादुर भुजेल, ९८४६०-२७२९८, ९८५६-०३०५२५ मुनाल स्टोर्स, चिफ्लेढुङ्गा ४ पोखरा, कास्की, दीपक सुवेदी, गौरादह ४, झापा, श्रीराम राई, ९८४३७९२५५८ दोर्पा २, चिउरीडाँडा, सिर्जनाकुञ्ज, खोटाङ, कुमार काफ्ले, सिद्धिचरण पुस्तकालय, यसम, ओखलढुङ्गा, माधव अधिकारी, ९८४३५७९८८२, नागार्जुन कम्प्युनिकेसन, नागार्जुन ५, सीतापाइला, काठमाडौं, काजी रोशन, ९८४७-६२९३०९, ०६८-५२०२०४, बागलुङ ...

यस अङ्कभित्र

गीत/कविता/गजल

गीत : कालीप्रसाद रिजाल ४, सम्झना अर्थात दंश : ठाकुर बेलवासे ५, गजल : कोइराला सूर्यकिरण ६, कुन्दनकुमार पन्तका तीन कविता ७, यात्रा : चन्द्रप्रकाश नेपाल ८, प्रकृति : वन्दना पौडेल ९, टुकका कविता : राजकुमार राजभण्डारी 'खोटाङ्गे' ४०, कोसिस : उपेन्द्र भट्टराई ४०

कथा/यात्रासंस्मरण/अन्तर्वार्ता/विमर्श/समालोचना/समीक्षा/लकडाउन डायरी

बुधेको स्वप्निल संसार : निर्मलकुमार आचार्य १०, लोकाचार : रासा १५, मध्यरातको यात्रा : रामचन्द्र दाहाल १६, समकालीन नेपाली साहित्य भन्नु भूल हुन्छ : डा. गोकुल सिन्हा १८, चिनीं वासना र मुक्ति : सूर्यवदना घिमिरे पण्डित २८, लघुकथा र चुटुकिलाबिच अन्तर : डा. शेखरकुमार श्रेष्ठ ३०, मानव सभ्यतालाई बिभाइरहने काँडाको विपक्षमा शंखघोष : तेजविलास ३७, तेह्रथुमको साहित्यिक इतिहास : एक विहङ्गावलोकन : आचार्य अ. ४१, कोरोना कहरको क्रन्दन : रामदयाल राकेश ४३

पत्रिकाको ठेगाना

sabdankur@gmail.com/sabdankur58@yahoo.com

काठमाडौं, नेपाल मोबाइल नं. ९८४१-३६२०३२

वितरक : साहित्यिक पुस्तक पत्रपत्रिका सफायर्स, चावहिल, काठमाडौं ०१-४४९७३५१/९८४१-१४४९६७/९८४९-७२९६७६

विशिष्ट सदस्य

स्वदेश : सीता सापकोटा (काठमाडौं), इन्दिरा चापागाई (सङ्खुवासभा) र रामबाबु नेपाल (पाल्पा)

विदेश : प्रकाशचन्द्र निङ्ग्लेकु (अस्ट्रेलिया)

आजीवन सदस्यहरू

स्वदेश : नर्मदेश्वरी सत्याल (सङ्खुवासभा), प्रा.डा. गोविन्दराज भट्टराई (पाँचथर), भोगेन्द्र लिङ्गदेन (झापा), धीरकुमार श्रेष्ठ (सप्तरी), गोविन्द घिमिरे (सिन्धुपाल्चोक), राजेशकुमार लिम्बु (तेह्रथुम), समीर शाह दाङ, सुभाषचन्द्र भण्डारी (कैलाली), हरिप्रसाद भण्डारी (गुल्मी), डा. रामप्रसाद ज्ञवाली (गुल्मी), रामदेव पाण्डे (अर्घाखाँची), देवीप्रसाद नेपाल (झापा), विश्वराम सिग्देल (काभ्रेपलाञ्चोक), छविमण सिलवाल (काभ्रेपलाञ्चोक), प्रा.डा. कुमारप्रसाद कोइराला (ओखलढुङ्गा), नन्दलाल आचार्य (उदयपुर), अनन्त वाग्ले (काभ्रेपलाञ्चोक), लक्ष्मीकृष्ण श्रेष्ठ (धनकुटा), ध्रुव नेपाल (पाल्पा), मुकुन्द पोखरेल (भक्तपुर), नारायणप्रसाद रिमाल (पर्वत), मदनबहादुर पाठक (सर्लाही), अमरकुमार प्रधान (दोलखा), रामविक्रम थापा (खोटाङ), जी.के.एन. खड्गेरी (ललितपुर), मणिराज सिंह (महोत्तरी), अनिल श्रेष्ठ (तनहुँ), रामकृष्ण दुवाल (काठमाडौं), इन्द्रकुमार श्रेष्ठ (ओखलढुङ्गा), मोतीबहादुर भुजेल (कास्की), प्रेमराज लुइँटेल (स्याङ्जा), सगुन श्रेष्ठ (दोलखा), डा. तुलसीप्रसाद भट्टराई (ताप्लेजुङ), निरञ्जन रिजाल (धादिङ), अनिलचन्द्र श्रेष्ठ (दोलखा), डिल्लीराम राई (खोटाङ), प्रा.डा. जीवेन्द्रदेव गिरी (सुर्खेत), टेकेन्द्रराज चेम्जोङ (झापा), हरि गौतम (पाँचथर), अविनाश श्रेष्ठ (आशाम, भारत), केशव भट्टराई (मोरङ), विन्दु दाहाल 'मुकदर्शक' (झापा), विष्णु न्यौपाने (झापा), नरपति पाण्डे (झापा), लेखनाथ न्यौपाने (झापा), दीपक सुवेदी (झापा), टङ्कबहादुर आलेमगर (उदयपुर), मधुर भट्टराई (महोत्तरी), यादव भट्टराई (पाल्पा), कुमार काफ्ले (ओखलढुङ्गा), दिव्य गिरी (ललितपुर), सुरेश काफ्ले 'बिदारक' (सुनसरी), प्रा.डा. कृष्णप्रसाद घिमिरे (अर्घाखाँची), प्रदीप प्रधान (स्यन्देही), उमेश राई 'अकिञ्चन', निरञ्जन त्रिपाठी (काठमाडौं), सागर फुयाँल (काठमाडौं), कृष्ण प्रधान (पाँचथर), दीन पन्थी (गुल्मी), शेखरकुमार श्रेष्ठ (काठमाडौं), श्रवणकुमार ढुङ्गाना (रूपन्देही), वासु पन्थी (दाङ), हेमन्तराज दुलाल (झापा), नितेश सापकोटा (सिरहा), छायादत्त न्यौपाने (पर्वत), तेजप्रकाश श्रेष्ठ (काठमाडौं), प्रा.डा. भीम खतिवडा (सुनसरी), शर्मिला खड्का दाहाल (सुनसरी), डा. हरिप्रसाद सिलवाल (धादिङ), विजय चालिसे (काठमाडौं), दीपक श्रेष्ठ (भापा), कमलीकान्त भेटुवाल (सङ्खुवासभा), उद्भवगोपाल श्रेष्ठ (काठमाडौं), रामकाजी खड्का 'राकासु' (भक्तपुर), दिल पौडेल (सिन्धुली), केदार सङ्केत (ललितपुर), श्याम प्रधान (काठमाडौं), एककुमारी निङ्ग्लेकु (काठमाडौं)...

विदेश : सुवास निङ्ग्लेकु (अस्ट्रेलिया), सुशीला निङ्ग्लेकु (अस्ट्रेलिया), कृष्ण बजगाई (बेलायत), प्रेमबहादुर कटवाल (कुवेत), गुर्खा नेपिलज कम्प्युनिटी (अस्ट्रेलिया), रिम्की चोडबाङ (अस्ट्रेलिया)...

हामी अभिमत

लेखन शैली आआफ्नै हुन्छ । यो सर्जकको मौलिकता हो । विशेष पहिचान हो । यसले नै सर्जकलाई अरुभन्दा विशिष्ट बनाउँछ । यसले नै सर्जकको पृथक् परिचय निर्माण गर्छ । यो नै सर्जकको चिनारीको मूल विषय हुन्छ । सर्जकका लागि सिर्जना जति महत्त्वपूर्ण हुन्छ वास्तवमा लगभग त्यति नै शैलीको मौलिकता आवश्यक पर्छ । शैलीले नै सर्जकलाई अरुभन्दा भिन्न सिद्ध गर्छ । यसले नै सर्जकलाई अब्बल प्रमाणित गर्छ । यसैले सर्जकका लागि शैली अनुपम प्राप्त हो । यो खास उपलब्धि हो । यसलाई हासिल गर्न सक्दा सर्जकले व्यक्तिगत चिनारी प्राप्त गर्छ । सर्जकको नामबिना कतिपय सिर्जना मात्र पढ्दा त्यसको शैलीका आधारमा यो फलानोको रचना हो भन्न सकिने स्थिति पैदा हुन्छ । यसरी लेखन शैलीले सर्जकलाई चिनाउन सक्ने स्थितिको जन्म हुनु भनेको सर्जकका लागि सिर्जन कर्ममा प्राप्त सफलताको उच्चतम अवस्था हो । यस्तो भएको पनि छ । कतिपय सर्जकको सिर्जना मात्रको पठनबाट यो फलानोको सिर्जना हो भन्न सकिन्छ । यो सामान्यबाट विशिष्ट अवस्था हो ।

वास्तवमा शैली प्रस्तुतिको तरिका हो । एउटै विषयलाई पनि फरक फरक ष्टाले प्रस्तुत गर्नुपर्ने भन्ने आआफ्नै तरिकाले फरक फरक ढङ्ग र ढपमा प्रस्तुत गर्छन् । यसको निर्माण आफ्ना आफ्ना भइरहेको हुन्छ । यो स्वआर्जित हुन्छ । स्वतः निर्मित प्रस्तुति सर्जकको मौलिकता हो । यसका लागि सर्जकले थोरै सिर्जनशीलताको सिप खर्च गर्दा हुन्छ । स्वनिर्मित शैली वास्तवमा वनफूलजस्तै सुन्दर हुन्छ । यसको आफ्नै सौन्दर्य हुन्छ । यद्यपि यसमा थोरै शिल्प गर्न सके त्यो भन्नुभन्दा भन्नु सुन्दर हुन्छ । हो, सर्जकले सिर्जनामा शिल्पकारिता गर्न भनेको यहीनिर हो । सिर्जनामा बोट र बुनोटलाई खिपेर प्रस्तुत गर्ने भनेको यहीनिर हो । उसको विशिष्टता र कलाकारिताको मौलिकता देखिने भनेको यहीनिर हो । यसैलाई नै प्राप्तिको एउटा महत्त्वपूर्ण खुड्किलो मानिन्छ । यो एकपटक प्राप्त गरेपछि त्यो नै अन्तिम भन्ने हुँदैन । यसमा निरन्तरको परिष्कृति र परिमार्जन आवश्यक हुन्छ । शैलीले शिल्पकारिता प्राप्त गरिसकेपछिको चरणमा परिष्कृति र परिमार्जन स्वतः आर्जित हुँदै जान्छ । यसका लागि अतिरिक्त श्रम खर्च गरिराख्नु पर्दैन । सर्जकको उपलब्धिको एउटा सगरमाथा हो यो, शैलीमा शिल्पकारिता प्राप्त गर्न सक्नु । यसको अभावमा सर्जकको विशिष्ट परिचय निर्मितिको सम्भावना बाँकी रहन्छ ।

भनिन्छ पनि, प्रस्तुत हुनुपर्ने विषय जति छन् सारतः ती लगभग लगभग प्रस्तुत भइसके । अब केवल नवीन विषयको प्राप्ति भन्डै भन्डै असम्भव भइसक्यो । मानवीय अनुभूति सामान्यीकरण हुन सक्ने अवस्थामा पुगिसक्यो । तिनमा नवीन विषयको खोजी करिब करिब दुर्लभ भइसक्यो । उसो त आजको चामत्कारिक र अविश्वसनीय विश्व परिवेशको सन्दर्भमा सम्भावनाको ढोकै सम्पूर्णतः बन्द भयो भन्नु त हुँदैन तर पनि नवीन विषय र सन्दर्भ प्रस्तुत गरिँ भन्यो भने पनि त्यसको केवल अभिनव संस्करण प्रस्तुत गरिरहेका हुन्छौं । यसैले अबको समय केवल प्रस्तुत सन्दर्भभन्दा पनि सन्दर्भको प्रस्तुतिको हो । यसैमा सर्जकले जोड दिनुपर्छ । यसैमा सर्जकले स्व मौलिकता स्थापना गर्न लागिपर्नुपर्छ । यस दिशामा सर्जक प्रवृत्त हुनुपर्छ । यसो हुन सके यो एउटा बेजोड उपलब्धि हुनेमा दुई मत हुन सक्तैन ।

प्रधान सम्पादक

गीत

कालीप्रसाद रिजाल

सागरमा सुनामीको लहर उठेजस्तै
त्यसै छाल उदछ मेरो मनमा पनि त्यस्तै...

बाहिर हेर्दा हाँसेको छु शान्त अनि चुप
भिन्न मेरो हल्लीखल्ली अर्कै छ नि रूप

चैत मास हुरीबतास आँधी चलेजस्तै
त्यस्तै आँधी चलछ मेरो मनमा पनि त्यस्तै...

आँखाबाट पोखिएर आँसु भयो पानी
यसरी नै बित्ने भयो मेरो जिन्दगानी

फैलिएर बनमा हुरहुर आगो लागेजस्तै
त्यस्तै आगो बलछ मेरो मनमा पनि त्यस्तै...

सागरमा सुनामीको लहर उठेजस्तै
त्यस्तै छाल उदछ मेरो मनमा पनि त्यस्तै...

सर्जकमा विशेष अनुरोध

कृपया अन्य पत्रपत्रिका, फेसबुक, अनलाइन पत्रिका आदिमा अप्रकाशित र प्रकाशनका लागि नदिइएका प्रकाशनयोग्य रचना मात्र सम्पादनको अधिकारसहित शब्दाङ्कुरमा प्रकाशनार्थ पठाउनुहुन र यस मासिकमा प्रकाशनार्थ पठाइएका रचना अन्यत्र छपाउनुपर्ने भएमा सूचना दिएर मात्र छपाउनुहुन हार्दिक अनुरोध गर्छौं ।

शब्दाङ्कुर परिवार

पुस्तकालयलाई सूचना

प्रत्येक महिना हामीलाई उपलब्ध भएसम्मका पुस्तकालयको हुलाकी ठेगानामा शब्दाङ्कुरलाई निःशुल्क पठाउने गरेका छौं । यसरी पठाइएका पत्रिका प्राप्त भएका पुस्तकालयले कृपया प्राप्तिको सूचना दिनुभए यस कार्यलाई निरन्तरता दिन सहज हुने थियो । साथै शब्दाङ्कुर प्राप्त गर्न चाहने पुस्तकालयले हुलाकी ठेगाना उपलब्ध गराए निःशुल्क रूपमा उपलब्ध गराउने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्छौं ।

शब्दाङ्कुर परिवार

सम्भन्ना अर्थात दंश

ठाकुर बेलवासे

अचानक भेटिएको तिमीले भन्यौ
मलाई टाढा टाढा हिँड्नु छ
हिँड्ने बाटो देखाइदिनुहोस् न
मैले मेहनतले भेटेका
र दुःखले हिँडेका बाटाहरू देखाउँ

तिमीले ती बाटा नै माग्यौ
मैले आफ्ना खुट्टामा जोगाएर राखेका
सबै बाटाहरू दिँ

तेस्रो भेटमा अझ नजिक भएर भन्यौ
अपरिचित बाटोमा हिँड्न डर लाग्छ
मलाई तपाईंको आँट दिनुहोस् न
आमाले भरिदिएको मनभरिको आँट तिमीलाई दिँ
र आँटैले संसार जितेकाहरूको
इतिहास पनि सुनाए

अर्को भेटमा आत्मीय बनेर भन्यौ
मलाई हाँस्न रहर छ
तपाईंको हाँसो दिनुहोस् न
म पनि अरु मान्छेजस्तै हाँस्छु

बाले हाँस्न सिकाएका ओठबाट
सम्पूर्ण हाँसो भिकेर तिमीलाई दिँ

एउटा जीवनलाई चाहिने
बाटो, आँट र हाँसो मात्रै हो

बाटो, आँट र हाँसो भेटेपछि
तिमी वनकुखुरोजस्तो जङ्गल पस्यौ
जङ्गल मान्छेको पनि हुन्छ

हिंस्रक जनावरपन
मान्छेमा पनि हुन्छ

यतिबेला सम्भिरहेको छु
तिमी रहरहरूको जङ्गलमै हरायो कि
आँटले नयाँ नयाँ बाटो हिँड्दै हाँसिरहेकी छौ

अभ बढी सम्भिएको छु
तिमीलाई मैले दिएका
पहिरोमा पनि पैताला अडाइदिने
ती बाटाहरू
आँधीहुरीसँग जुध्न सक्ने
ती आँटहरू
अनि परेलीलाई सधैं हँसाइरहने
ती हाँसोहरू ।

(belbasethakur@gmail.com)

गजल

गजल

कोइराला सूर्यकिरण

(बेलबारी ८, मोरङ, हाल : मूलपानी, काठमाडौं)

पारिपट्टि तिमी थियो, सामुन्नेमा पर्खाल थियो
इसाराले सङ्केत गर्रँ, बायाँपट्टि भ्याल थियो ॥१॥

बाहिरपट्टि सिरेटो छ, भित्री मन हरहर छ
नजर परे कसैको त्यहाँ निन्दा गर्ने ख्याल थियो ॥२॥

बाटो लाग्यो दुर्गम छ, को पुग्छ र सुरक्षित छिन्
यदाकदा पदचाप कतै चुहेको त्यहाँ न्याल थियो ॥३॥

हिमाल थियो, पहाड थिए, छिचोल्नु थियो खोचहरू
मन भन्छ सिल्ली बनूँ छोपिने त्यहाँ त्रिपाल थियो ॥४॥

जीवन जोड्ने मौका थियो चुनौती थिए कदम कदम
यदि पछि पर्रँ भने, ढुकिरहेको स्याल थियो ॥५॥

(saroj.koirala2019@gmail.com)

कुन्दनकुमार पन्तका तीन कविता

१. अलमल

सोच सतहमा अलमलिएपछि
भावना आवरणमा अल्फिएपछि
साधना आराधना बन्न पुग्छ
र
मान्छे आत्मरतिमा रमाउन थाल्छ ।

२. धरातल

आकाशमा उड्ने चराले
उडुन्जेलसम्मलाई धरती छोडे पनि
जतिसुकै माथि पुगेर
बादलको सहर डुले पनि
अन्ततः धरतीमा फर्कनु नै पर्छ ।
तर
बादलमा घर बनाएर बस्ने
मोह जाग्यो भने
भुइँमा खसेर मर्छ ।

३. मेरो कविता

भावनाले
जे देख्छ र अनुभूत गर्छ
मस्तिष्कले
जे सोच्छ
विवेकले
जे ठम्याउँछ
त्यसैलाई शब्दमा उतार्छु ।
म त्यसमा रङ्ग भर्दिँनँ
म आवरणमा परिवर्तन गर्दिँनँ
किनकि !
म मौलिकता मासेर
पहिचानमा भ्रम सिर्जना गर्न सक्तिँनँ ।

यात्रा

चन्द्रप्रकाश नेपाल
(रूम्तेक, दुर्गामन्दिर, भारत)

कश्मिर छटा मन मुग्ध हुने
गगनचुम्बि हिमाल् नभलाई छुने ।
कटरा यसको बस बिसाउने पनि
नगर जम्बु भनि सब जाने अनि ॥

हिँडे पैदल यात्रु भइ जमिनि
वर वृक्षलता भरभुट्ट पनि ।
भरि मार्गविसे फलमल्ल सहर
अनि जाग्यो वदन् बीस वर्षे लहर् ॥

दिन हो कि त रात सब एक समान
निभेन बत्ति कतै दिनरात तमाम ।
भिडभित्र कतै छ हराउने डर
तर पनि सबको वैष्णोदेवी भर ॥

कति पाल्की पिठू घोडा ठेला गाडि
व्यस्त हिँडाइमा सब छन् अगाडि ।
रिसराग कपट छल छैन त्यहाँ
खुला ढोका सबै अनभिज्ञ जहाँ ॥

वैष्णवी माताको भेट र दर्शन गरि
अनि चढी शिर भैरवलाई फेरि ।
तिल तेल र धुप सुगन्ध भरि
ओरालि मार्ग भयो तब शान्ति छरि

(premneopaney222@gmail.com)

आगामी आकर्षण

दीपेन्द्र श्रेष्ठ, महेश बराल, घनबहादुर थापा, विवेश दुलाल क्षेत्री, टिबी कोइराला, कृष्ण धामी, सानुराजा श्रेष्ठ अञ्जान, प्रेम नेउपाने प्रहर, नेत्रबहादुर श्रेष्ठ, विश्वदीप अधिकारी, म्यामराज राई, डा. सुमनराज ताम्राकार, डा. गणेशप्रसाद भट्टराई, डा. दामोदर पुडासैनी किशोर, कविराज युवराज चापागाई, डा. हिमलाल श्रेष्ठ आदि ।

प्रकृति

वन्दना पौडेल
(तानसेन १२, पाल्पा)

अनौठो प्रकृति तिमीसँगै रमाउन मन छ ।
तिम्रै वरिपरि घर जमाउन मन छ ॥

तिमीसँगै लडिबुडी गरी दुई हात बजारेर ।
तिम्रै धर्ती हराभरा गराउन मन छ ॥

तिम्रै वरिपरि खनजोत गरी बाली लगाएर ।
तिम्रै समीपमा रमाई धन कमाउन मन छ ॥

तिमीले दिएको अमृतको रसपान गरी ।
निरोगी भई जीवन चलाउन मन छ ॥

साथ पाए तिम्रै साथमा घुमफिर गरी ।
तिम्रो जस्तो हर्षित जीवन बिताउन मन छ ॥

दायाँबायाँ हरियाली वृक्ष सबै उठाएर ।
तिम्रै साथमा सधैं म नि रमाउन मन छ ॥

(jagatvashistha@gmail.com)

काठमाडौंमा शब्दाङ्कुर पाइने ठाउँ

पुस्तक सेन्टर

सहिद शुक्र माविको भवन, अद्वैतमार्ग, बागबजार

०१-५३६६७८०, ९८४१-३६७७६२

शब्दाङ्कुरका वितरक

साहित्यिक पुस्तक पत्रपत्रिका सप्लायर्स

चावहिल, काठमाडौं, फोन : ०१-४४९७३५१/९८४१-१४४९६७/९८४९-७२९६७६

बुधेको स्वप्निल संसार

निर्मलकुमार आचार्य

बुधेको ढडियामा आज माछा परेन । हिजो पनि परेको थिएन । अस्ति 'नि कहाँ परेको थियो र ! तैपनि उसले हरेस खाएको छैन । भोलि सखारै खोला आउने निधो गरेको बुधेलाई केही दिनअघि जरतै घच्चिकै माछा पर्ने विश्वास छ ।

बुधेको विशेषता भन्नु नै उसको धैर्य हो । यही धैर्य हो जसको बलमा उसले त्यो आदिम युगीनजस्तो बाल्यावस्था मात्रै बिताएन, अनेक अप्टेरा, चुनौती र सास्तीले भरिएको युवावस्था सहजै पार गन्यो । पैसट्टी वसन्त र शिशिर कटाइसकेको बुधे आज बाजे बनिसक्दा पनि प्रवृत्तिमा अन्तर भल्किएको छैन ।

नातिलाई ज्यादै मन पर्छ माछा । छोरालाई पनि त्यस्तै थियो । बुधे आफैलाई पनि माछा भनेपछि मुख रसाउँछ ।

तर पहिलेजस्तो माछा काँ पाउनु ! ती अतीतका दिन सम्झिँदा बुधे छक्क पर्छ । ती दिन र आजको दिनलाई केलाएर हेर्दा ती दिन राम्रा थिए कि आजका दिन राम्रा छन् ? भनेर कसैले सोधे भने तुरुन्त दयाकै जवाफ दिन बुधे असमर्थ छ ।

काँकडाको त्यो ओडार बुधेको मनमस्तिष्कबाट अझै ओभेल भएको छैन । बाबुबाजे धनुषवाण भिरेर सिकारमा जाँदा ऊ पनि हाँसिन्थ्यो । उसको उत्साह थपेचाहिँ कोही थिएन, अगाडि लागेकाहरू पछाडि धकेलिदिन्थे ।

क्वाँक्वाँ रोइरहेको उसलाई न्यानो अँगालोमा लिई ढाडस दिँदै आमा छोटकरीमा भन्थिन्, 'ठुलो भएसी जालास् !'

सिकारमा गएकाले घोरल, मृग, बँदेल आदि मारेर ल्याउँदा कैयन् दिन रमिता हुन्थ्यो । सिकारमा गएकाको बयान सुनेर मक्ख नपर्ने कोही हुँदैनथे ।

एक दिन त म पनि बा र बाजेजस्तै ठुलो हुन्छु र यस्तै घोरल मृग मार्छु भनी कल्पिने बुधेले सपनामा कैयन्पटक मृग त के भालुसमेत मारेको छ ।

माछा मार्नचाहिँ उसलाई पनि सँगै लान्थे । माछा मार्न जाबी, ढडिया र बल्छीको प्रयोग हुन्थ्यो । अझ उहिले उहिले त लट्टीले हानेर मार्थे रे । चिउरीको पिना (छोक्रा) ले माछा मार्ने चलन पुरानो हो ।

खोला एकातिर तर्काएर पानी जमाई त्यहाँ चिउरीको छोक्रा छर्दा माछा भकाभक मर्थे । माछा पनि उतिबेला धेरै र स्वाद पनि बिछट्टैको हुने कुरो बुधेको मुखबाट सुन्दा उसको नाति अचम्म मान्छ ।

ढडियामै पनि टन्न माछा भरिन्थे तर अहिले साइत परेका बेला मात्रै पर्छ भने हुन्छ । निकोअस्तिचाहिँ कसो भएर राम्रै माछा पन्यो । माछा परे पनि नपरे पनि बुधेलाई ढडिया लिएर खोला भर्दाको आनन्द बेग्लै लाग्ने भएर हो कि धेरैजसो समय उतै व्यतीत हुन्छ । घोरल र मृगको सिकारको कुरो त अब कसैले नगरे हुन्छ । कसलाई झ्यालखानामा पर्नु

छ र ! हो, चमेरोको सिकारचाहिँ बुधेलाई पनि अग्घोरै मन पर्छ तर नातिले माछै रूचाउने भएकोले त्यता नलागेको हो । नत्र बुधे चमेरोको सिकार गर्न निकै खप्पिस, एकै रातमा सात दर्जन चमेरो मारेको 'रेकर्ड' छ ।

चिउरी भनेपछि चमेरो भुतुकै हुने भएकाले यहाँ धेरै आउँथे । पुवा (पाट) को धागोले जाल (लाड) बनाएर चिउरीको फेदमा राख्ने अनि रूखमा लगाइएको टाँगा तानेर चमेरोको सिकार गरिन्थ्यो- हाउभाउका साथ बुधेले विगतका कुरा सुनाउँदा नाति बडो गौरवसाथ चाख लिएर सुन्ने गर्छ । चिउरी पनि अब मासिँदै गयो । वनजङ्गल हराउँदै गएपछि चिउरी पनि पातलिँदै गयो । नत्र उहिले उहिले बुधेको समाजमा चिउरी अनिवार्य मानिन्थ्यो । अर्थोक केही दिन नसके पनि छोरीलाई यही चिउरीको बोट दाइजो दिने चलन थियो । त्यसको फल खान मिल्ने, बियाँबाट घिउ वा तेल जे भने पनि निकाल्न मिल्ने र तेल पेलेपछि बाँकी रहेको पिना (छोक्रा) बाट माछा मार्न मिल्ने भएका कारण हुनुपर्छ, बुधेका पुर्खाले उहिलेदेखि अपरिहार्य मानेको बोट हो- चिउरी । यही चिउरीको गाथा सुनाउने क्रममा बुधेको लयालु स्वर यसरी गुन्जायमान हुन्छ : राजा बस्छ दरबारको चोटामा । चेपाङ बस्छ चिउरीको बोटामा । ।

...

बुधे बालकै छँदा बाबु खसे । सिकारमा गएका थिए, भालुको चिथो-न्याइमा परी महिनी थलिए । बाजे र आमाले टाढा टाढा गई ल्याएका जडीबुटीले केही बिसेक पारे जस्तो नभएको होइन तर एक रात उनी सुत्यासुत्यै बित्लान् भन्नेचाहिँ कसैलाई लागेको थिएन । वनदेवता रिसाएकोले भालुको भ्रुम्टाइमा पर्न विवश भएको ठानी बाजेले काम्दै के के जाती भट्याई निको पारिदिन भाले र रक्सी समेत चढाएका थिए तर बुधेको नियतिमा बाबुको वियोग टर्न सकेन ।

बाबु खसेको धेरै वर्ष भएको थिएन, बाजेलाई पनि रोगले च्याप्यो । एक त बुढ्यौली, त्यसमाथि रोग ! कठिनाइको ताप बढ्ने नै भयो ।

सिकारमा जान सक्ने कोही भएन । गिटठा, भ्याकुर र तरलू पनि पहिलेजस्तो सुलभ थिएन । आमालाई चुल्होको मेसो मिलाउन ज्यादै कठिन भएको थियो ।

एक कान दुई कान हुँदै आमाको कानमा पनि परेछ, 'ओडारमा बस्नेलाई सरकारले राक्सिराङमा घरजमको बन्दोबस्त मिलाएको छ रे !'

आशाको नौलो किरण देखा पर्‍यो । आमा ज्यादै उत्साहित बनिन् तर ससुरा टसको मस भएनन् । उनको भनाइ रहयो, 'यसै पनि हाम्रो देउता रिसाएको छ, छोरो अकालमै गयो, बाबुबराजुका पालादेखि बस्दै आएको ओडार छाडेर काँ जाने ? बरु मलाई अलि निको हुन देऊ, अरु खोरिया फाँडेर मकैसकै लगाउँला ! तर मेरो ज्यान छउन्जेल अन्त जाने कुरो नगर, यी सबै भुक्वाउने कुरा हुन्, हामी भनेको सोभो जाति, अरुको लहैलहैमा लाग्नु ठिक होइन !'

....

बाबु खसेको दुई वर्ष नकट्टै बाजे पनि बिते । आमाछोरालाई ओडार 'भुताहा' लाग्न थाल्यो । तल सरिखेत पलासेमा माइजू एकलै थिइन् । त्यहीँ आश्रय लिन जाने निधो आमाले गरिन् । बुधे पनि काले कुकुर सँगै लिई लुखुरलुखुर पछि लाग्यो ।

घर भनेको यस्तो हुँदोरहेछ भन्ने अनुभव बुधेलाई सोही बखत भएको हो । खरले छाएको

छाप्रो भए पनि ओडारभन्दा निकै फरक हुने रहेछ । वरपर अन्य घर पनि रहेछन्, कुखुरा, बाखा, सुँगुर समेत पालिंदोरहेछ ।

सरकारी मान्छे कोही आएको थाहा पाउनासाथ कुखुराबाखा लुकाउँदा रहेछन् । त्यसको रहस्य खुलाउँदा बुधेलाई अचम्म लाग्यो । ओडारमा छँदा उसले त्यस्तो कुनै कुरो देखेसुनेको थिएन । नौलो ठाउँ र नौलो अनुभवले कुतकुतिएको उसको मनलाई ढाकिएको तन भन् कौतूहलको विषय हुन्थ्यो । माइजूले कुखुरा बेचेर मनहरीबाट आमालाई फरिया र बुधेलाई कट्टु ल्याउँदा निकै रमाइलो लागेको थियो ।

बुधेले त्यस्तो लुगा कहिल्यै लगाएको थिएन । बाबुबाजेले पनि लगाएका थिएनन् । नाम मात्रको लँगौटी लगाउँथे बाबुबाजे ! आमाहरू पनि त्यस्तै पाटसाट बर्थे, त्यो पनि मुन्तिर मात्रै । त्यहाँ लाजसाज भन्ने कुरो थिएन । अरुको खानेकुरो चो-यो भने ढाँट्यो भने कसैलाई दुःख दियो भनेचाहिँ लाजको कुरो हुन्थ्यो । यताचाहिँ कट्टु नलगाए लाज मानिने रहेछ ।

...

बुधे मनहरी बस्न गएको पनि माइजूले गर्दा हो । पहिले माइजूले पनि त्यहाँको घरधन्दा गरेकी रहिछिन् ।

मनहरीका कृष्णहरि सुवेदी उतिबेला कहलिएका मानिस । छोरीको बिहे भइसकेकाले घरमा दुई जना बुढाबुढी मात्र थिए । स्कूल भर्ना गरिदिए । घरको धन्दा सकिनासाथ स्कूल दौडिने र पढाइ सकिनासाथ घर कुद्ने प्रक्रियामै बुधेको दिनरात गुजिरहेको थियो ।

आमा पनि कहिलेकाहीँ माइजूसँग भेट्न आउँथिन् । छोरालाई बुसर्ट र पाइन्टमा देख्दा मन भरिएर उम्लिन खोज्थ्यो आमाको । सुवेदी बाजेबज्यैको बेहोरा ननिको नलागेकाले हुनुपर्छ, आमाको खुसी उनका आँखामा तैरिएको छर्लङ्ग देखिन्थ्यो ।

घरमा केटाकेटी नभएकाले हो वा बुढ्यौलीको सहारा ठानेर हो ? बुधेलाई घरधन्दामा लगाए पनि माया गर्थे सुवेदी दम्पती । क्याम्पस पढाउने, बिहे गरिदिने र जागिरमा समेत लगाउने आशा जगाएका थिए तिनले ।

जतिसुकै कल्पिए पनि, ह्यानत्यान सपना देखे पनि आखिर हुने जे हो, त्यही हुँदोरहेछ । बुधे कक्षा आठमा पढ्दै थियो, बाजेबज्यैको साथ छुट्यो । काठमाडौँबाट फर्किँदा त्रिशूलीमा गाडी खसी उनीहरूको इहलीला समाप्त भयो ।

उनीहरू बितेपछि टाढाको भतिजो पर्ने व्यक्ति आएर घर सम्हाल्यो । बुधेका निम्ति ऊ सुखद रहेन, पहिले स्कूल छुटाइदियो, केही महिनापछि घरबाटै निकालिदियो ।

त्यहीँ डेरा गरेर बस्ने चौधरी सहयोगी नबनिदिएका भए घर फर्कनुको विकल्प बुधेसित हुने थिएन । मनहरीको प्रहरी चौकीनजिकै चौधरीको काठे घुम्तीपसल थियो । त्यहाँ विभिन्न सरसामान बेच्नुका साथै उनी रेडियोक्यासेट मरम्मत गर्थे । बेलाबखत त्यहाँ पुग्दा बुधेले सघाउने गरेको थियो । बुधेले रेडियोटर्चलाइटका सानातिना समस्या आफैँ सल्टाएको देख्दा चौधरी चकित हुन्थे । चौधरीको पसल बुधेका लागि प्रशिक्षणस्थल मात्र बनेको थिएन, पेटपालो र केही कमाउने मेसो समेत बन्दै आएकोमा हर्षित थियो ऊ । तर परिस्थितिले फेरि नितान्त बेग्लै मोड लेला भन्ने उसले सोचेको थिएन ।

ऊ थोत्रो रेडियो बनाउन व्यस्त थियो, त्यही बखत नजिकै कोही रोइरहेको सुनियो । सुँक्कसुँक्कको आवाजले उसको ध्यान भङ्ग गर्‍यो, काममा एकोहोरिन दिएन । अनि जुस्वक

उठेर त्यतै लाग्यो, जहाँ एउटी महिला पछ्यौरीको फेरले मुख छोपी रोइरहेकी रहिछिन् । उनको मुख छोपाइले हृदयको वेदनालाई थाम्न सकिरहेको थिएन, आँखाबाट ती अविचल बगिरहेका थिए । के गर्ने ? कसो गर्ने ? कसरी नरुन भन्ने ? वा किन रोएको सोध्ने ? बुधेको मगजले उम्याउन सकेन । निकै आँट गरी बल्लतल्ल 'घर कहाँ हो ?' सोध्यो ।

प्रत्युत्तरमा उही स्वाइबाहेक केही आउन सकेन । निरन्तर रोइरहेकी ती महिलालाई समीपै बसी नियालिरहेको बुधे भन् अलमलमा पन्यो । भोकले पो हो कि भन्ने लाग्यो किनभने ज्यादै भोकाएको बेला ऊ पनि निकैपटक बेस्सरी रोएको छ ।

दिमागमा बत्ती बलेभैँ लाग्यो र बुधे होटलतिर कुद्यो । त्यहाँबाट चिया र पाउरोटी लिई छेवैमा राखेर 'लु खानु त !' भनेको मात्र के थियो, साँच्चै बुधे त चित्, रोइरहेकी ती महिला तत्काल चियामा पाउरोटी चोप्यै भकाभक खान थालिन् ।

कुनै आफन्तै भेटेजस्तो भयो उनलाई । अनि पेट भरिनासाथ बुधेसामु आन्द्रामुँडी खोलिदिइन् । सुनाचरीका हवल्दार श्यामे तामाङकी बुडी रहिछिन् । तीन वर्ष भएको रहेछ बिहे भएको । बिहे भएदेखिन् नघुटेको दिन रहेनछ । सधैं रक्सी धोकेर आउने र भकुर्ने चालले दिक्क मानेकी उनी मर्न भनेर घर छाडी हिँडेकी रहिछिन् ।

सुन्तली नाम रहेछ, उमेर पनि २१ वर्ष नकाटेकी । उनको व्यथा सुनेर हवल्दार श्यामेप्रति बुधेलाई निकै रिस उठ्यो र सुन्तलीप्रति माया उल्लियो । भावनाको छालमा तरङ्गिएको बुधेले सुन्तलीलाई धेरै कुरा भन्यो, के के भन्यो भन्नेचाहिँ हाल उसलाई हेक्का छैन तर त्यतिखेर तिनै कुराले सुन्तली आश्वस्त भएकी थिइन् ।

सम्बन्ध भनेको उहिल्यै देउताले लेखेको हुन्छ भन्छन् । त्यही भएर होला, केही बेरमै उनीहरू अद्भुत साइनोमा गाँसिन पुगे ।

अब के गर्ने ? बुधेलाई खुट्याउन सकस परिरहेको थियो । सारा वृत्तान्त सुनेपछि मनकारी चौधरीले राक्सिराडतिरै लाग्नु बुद्धिमानी हुने ठहराए । बरु त्यहीँ एउटा पसल खोल्नु र चाहिएको सामान यहाँबाट लगी बेच्नु, मलाई बिस्तारै तिर्दै गए हुन्छ भन्ने सुन्नु के थियो, सुधो बुधेले आफूलाई रोक्न सकेन ।

—

बुधेले तामाङनी ल्याएको कुरो हावाभैँ फैलियो । नातागोताबाहेक चिनजान भएका समेत कुरा काट्न थाले । आमालाई त जसोतसो चित्त बुझाउन बाध्य बनाइयो तर एउटा चेपाङ केटोले तामाङनी ल्याएको यो पहिलो घटना रहेछ क्यार ! त्यसैले समुदायमा यो घटना सहज पाच्य भएन ।

तर बुधे र सुन्तलीको व्यवहार अनि घरबारको चाँजोपाँजो आदिले समयक्रममा सबैलाई नजिक्याउँदै ल्यायो । आइते जन्मिएपछि त रौनकै भयो भन्दा हुन्छ । बेखुसी कोही थिएन । पसल पनि राम्रै चलेको थियो ।

समयले के के देखायो के के, परिवर्तनका अनेक रूपरङ्ग देखा परे । परिचयसमेत थरी थरीको बन्यो । चेपाङ होइन, अब प्रजा भन्नुपर्छ भनियो एकताका । पछि आएर प्रजा होइन, च्योवाङ भनियो । कसैले चेवाङ भने तर बुधेलाई लाग्छ, जसले जे भने पनि भन्दै आएको उही चेपाङ नै प्यारो र आत्मीय चिनारी हो । शब्द कस्तो भन्नुभन्दा पनि व्यवहार कस्तो ? भन्ने कुराले महत्त्व राख्ने बुधेको उम्याइ छ । ...

बुधेलाई आइतेको शव देख्दा अकल्पनीय वज्रपात भएको थियो । त्यो कठोर दिन सम्झिँदा आज पनि बुधेका आँखा थामिँदैनन् । २३ वर्षको कलिलै उमेरमा आइतेले यो जुनी छाड्ला भन्ने कसले सोचेको थियो र !

क्याम्पसका साथीभाइ मिली वनभोजका लागि लोथर गएका थिए । त्यहाँको जङ्गलमा सेना र माओवादीबिच दोहोरो भिडन्त भइरहेको रहेछ । टाढाबाट त यताउता भाग्न सफल भए तर बिचरो आइते जोगिन सकेन । कसको गोलीको सिकार बन्थ्यो, त्यो पनि थाहा पाइएन । सेना र माओवादी दुवै थरी टकटकिए ।

कोही भन्छन्, आफ्नो हक र अधिकारका निम्ति आइते माओवादीमा लागेको थियो रे ! चेपाङ समुदायको विकासका निम्ति प्रजा विकासको नाममा होस् वा अन्य कुनै नाममा कुनै लछारपाटो नलागेको र सधैं शोषणउत्पीडन रहेकाले पछाँटेपनविस्त्रु सामन्ती शासकसँग युद्ध गर्ने सिलसिलामा आइतेले शहादत प्राप्त गरेको हो भनेर सुनाइयो । कसैले सेनाको सुराकी भएकोले उसलाई माओवादीले गोली हानेको भने ।

यथार्थ खुलेन । अभैसम्म अज्ञात छ । जसको गोलीले मरे पनि आइतेको एकचोटिको अनमोल जुनी गुम्यो ।

कसैले शोक प्रकट गरेन । दुःखमनाउ गरेनन् । क्षमायाचनाको त कुरै छाडौँ ! दुःखमनाउ गरिएको भए अथवा क्षमा नै मागिएको भए पनि के यसले बुधे, सुन्तली र आइतेकी बुढीको हृदयमा लागेको गहिरो घाउलाई शान्त पार्न सक्थ्यो !

आइतेको निधनले बुधेलाई खुत्रुक्कै पारेजस्तो भयो । उसको कुनै कामकुरामा मन गएन । अह आइतेकी बुढी मङ्गलीको पिर सम्झिँदा खपिनसक्नुहुन्छ बुधेलाई । मङ्गलीको बिहे गराउन अनेक प्रयास गर्नु तर फिटिककै मानिन, छोरोकै मुख हेरेर जिन्दगी बिताउँछु भनी । त्यो सुन्दा बुधे भावनाको लहरमा लहरिन पुग्छ ।

...

अहिलेको परिवेशमा बुधेलाई जब तिनताकका ओंङार, रहनसहन र लवाइखवाइको कुरो सम्झिँदा जीवनमा धेरै परिवर्तन हेर्न पाइएको अनुभूति हुन्छ । अहिलेजस्तो बाटोघाटो, अस्पताल र स्कुल सपनामा पनि देखिँदैनथे । लँगौटीसमेत दुर्लभ रहेको उतिबेलासित अहिलेको सुटेडबुटेड 'डिजिटल' युगको तुलना हुन सक्तैन ! तर त्यो अनुकूल वातावरणको क्षयीकरणले नित्य उसको मुटु चिमोटिरहेछ । उतिबेला लुगासुगा लगाएका नौला मानिस देख्दा आशङ्का र डरले अँचेट्थ्यो तर आफ्नासित कुनै भय हुँदैनथ्यो । बुङ्गै रहन्थे बेग्लै कुरा, दाजुभाइ दश कित्तामा बाँडिएका हुँदैनथे । चिनिपछि पराइका समेत आत्मीय र विश्वासी हुने परम्परा अमूल्य सम्पत्ति थियो ।

तर अचेलको आपसमै सत्काइएको अविश्वासको भुङ्ग्रोले कहिलेसम्म पिल्स्याउने हो ? बुधेसँग यसको सटीक जवाफ छैन ।

निकै सवालजवाफ गर्न रूचाउने बुधेको उत्सुकता आइतेको बिदाइसँगै बिलाएजस्तो छ । खुप पढीलेखी तुलो मान्छे बन्ने र समाजलाई सही दिशा दिने आइतेको अठोटलाई नातिले एकदिन साकार पार्ने आशाले बुधेलाई जीवन्त बनाएको छ । त्यसैले हुनुपर्छ, ऊ हारेको छैन, उसले धैर्य गुमाएको छैन ।

सुदूर प्रकाशको आलोकमा गमी स्वप्निल संसारमा ऊ बिनसिति रमाएको होइन, उसलाई पूरा विश्वास छ, उसको सन्तति एकदिन अवश्य सफल हुने छ ।

लोकाचार

रासा

प्रस्तोता : दीपक लोहनी

अचानक उसको मृत्यु भयो ।
कारण के हो,
थाहा पाइएन ।
सायद कालगतिले नै होला !
उसको शवलाई घाटमा लगियो ।
साथमा,
एक हुल शोकमग्न मलामीहरू छन् ।
घाटमा पुन्याइएपछि तत्काल ब्रह्मनालमा सुताइयो ।
जे-जति गर्नुपर्ने हो, सम्पूर्ण गरियो ।
पछि शवलाई जलाउन चितामाथि राखियो ।
आफन्तको स्वाबासी चलिरह्यो ।
तत्क्षण मुखाग्नि दिइयो ।
शव जल्ल थाल्यो ।
हठात् शव चल्मलाउन थाल्यो र उट्यो पनि ।
अनि,
विच्यायो, 'साला...सबका सब ढाँगीहरू ...स्वार्थीहरू !
बाँचुन्जेल मार्न खोजे । अहिले मरेपछि रोएर देखाउँछन् ।
गोहीहरू कहाँका !
थुइक्क !'
सबै डरले भागछन् ।
घाट सुनसान छ यतिखेर ।
(नेपाली साहित्यमा रासा अध्ययनशील स्रष्टा हुन् । हेटीँडा पुर्ख्यौली घर भई काठमाडौँको देवपाटनको स्थायी बासिन्दा यिनी उत्कृष्ट कविता, गजल, मुक्तक, हाइकु, गीत, लघुकथा र कथा लेखन खप्पिस छन् । नेपाल भाषामा मूल लेखन र अनुवाद पनि उनको सौख हो । यिनी थोरै शब्द प्रयोग गरी बृहत् अर्थबोध गराउने सामर्थ्य राख्छन् । हरेक विधामा काव्यको मिठास पस्किनु यिनको ध्येय हो । शील, शान्त तर हक्की स्वभावका धनी यिनका अधिकांश लघुकथा विलोम शैलीसँग नजिक छन् । मिथक र वास्तविक भावलाई सँगसँगै मिलाएर लेखिएको यस लघुकथामा सभ्य समाजको परिकल्पना पर्दापछाडि गरिएको छ । - प्रस्तोता)

मध्यरातको यात्रा

रामचन्द्र दाहाल

रोनितले घडी हेरेर भने, 'ओहो ! साढेबाह्र पो भएछ ।'

हामी त्यो नेपाली होटल (नमस्ते नेपाल) मा धेरै बेर बसेछौं । होटल मालिकले कुनै अब्जेक्सन गरेनन् । उनलाई सौहार्दतापूर्वक धन्यवाद दिएर हामी होटल मेरिटोनको अन्डरग्राउन्डमा रहेको गाडी भिक्न लिफ्ट चढेर कति तलातल भन्यौं पत्तै भएन । तल तल ओसिलो बाफिलो ग्यारेजको १८ नम्बरमा हाम्रो गाडी रहेछ । रोनितले कोड नम्बर थिचेपछि 'हाय रोनित' भनेर बारको तगारो हट्यो र मार्ग प्रशस्त भयो ।

त्यहाँको बजार दिनरात खुलै हुँदो रहेछ । त्यो समयमा पनि किन्नेबेच्नेहरू व्यस्त थिए । सिङ्गी सिटीमा अँध्यारोले प्रवेश गरेकै थिएन । चराचरूङ्गीसमेत बास बस्न नरूचाउने कस्तो जादुगर सहर ?

हाम्रो गाडी ग्रेनभिलतिर उन्मुख भयो । न हाइवे न भित्री बाटो न कुनाकाप्चा; सबैतिर फलमल्ल थियो । हामी भिक्टोरिया पुलको तल ट्राफिजामको लामो लाइनमा थियौं । त्यो पुलको माथि पनि अर्को पुल क्रस रहेछ जसमा एकतर्फ गाडी र अर्कोतर्फ रेल कुदेको देखिन्थ्यो । हर्नको ट्वाँट्वाँ र भ्वाँभ्वाँ कतै सुनिदैनथ्यो ।

हामी ट्राफिजामको लामो लाइनमै थियौं । अगाडिको सवारीले पिर्रो धुवाँ फालेर निसासिनुपरेको थिएन ।

बल्ल हाम्रो गाडीले भिक्टोरिया पुलको जामबाट मुक्ति पाएर बुरउड रोडतिर प्रवेश पायो । बुरउडबाट अर्को दिशाको ४ लेनको रोड समात्नुपर्ने रहेछ । जसै गाडी ४ लेनतिर मोडियो त्यहाँ अफ लामो लाइनको सामना गर्नुपर्थ्यो ।

छोरी मिसुता र नाति अग्रज पछाडिको सिटमा निदाइसकेका थिए । त्यहाँनेर मैले विवेक आचार्यको भनाइलाई अर्तीका रूपमा सम्झें । हामी सिधै पारामात्ततिरको बाटो गएको भए, साँभ ८ बजेतिरै ग्रेनभिल पुगिसक्ने थियौं ।

मध्यरातको समयमा सेन्ट्रल सिटीतर्फ डिउटीमा जाने र फर्किनेको मध्यसमय पर्दो रहेछ । त्यसैले ट्राफिक जाम अत्यधिक भएकोले हाम्रो गाडी अझै जाममै थियो । थकानले बेस्सरी गालेजस्तो भयो । रोनित पनि २/३ वर्षको फरक, भन्डै छोरी मिसुताकै उमेरका रहेछन् । उनी गाडीको स्टेरिड समातेर हरियो बत्तीको पर्खाइमा थिए । मैले रोनित बाबुको मुखमा हेरेँ । उनी पनि थकित र उदास देखिए ।

त्यतातिर पनि २ लेनका भित्री सडक सबै फलमल्ल थिए । मानिसको चहलपहल कायमै थियो । रेस्टुराँ, किराना, पार्चुन, फेन्सी र हजामी सैलुन आदिका पसलमा किनबेच चलेकै देखियो । 'पूरे सहरको रातलाई दिनजस्तै उज्यालो बनाउने यहाँको सरकारले इनर्जी व्यवस्थापन कसरी गरेको होला ?' मैले मनमा कुरा खेलाएँ ।

अभ लामै यात्रा गर्नु थियो । लामो यात्रा र ट्राफिकजामले हैरान भएर रोनिन नुर खसेभै देखिन्थे । जब रोनिन बोल्न छाडेर टोलाउँथे अनि मेरो मनमा शङ्का उठ्यो । म उनलाई चाख लाने प्रसङ्ग फिकेर हँसाउने कोसिस गर्थे । उनी प्रसन्न भएर हाँसेपछि म ढुक्कले लोलाउँथे ।

ठाउँ ठाउँका लामाछोटा ट्राफिकजामको सामना गर्दै २ बजे हाम्रो गाडी ग्रेनभिल पुग्यो । हामीलाई ग्रेनभिलको आवासअगाडि छाडेर रोनिन बाबु आफ्नो आवास पारामात्ततर्फ लागे ।

हाम्रो आवास कावर स्ट्रिटको युनिट+६३/७१ सातौँ तलामा चढेर घडी हेर्दा २ बजेलाई उछिनेर समयको सुई अगाडि बढिसकेको थियो ।

'होटलमा खाना खाएर हिँडिहाल्नुपर्ने थियो, गफमा अल्मलिएर साह्रै ढिलो भयो ।' छोरीले जायज गुनासो गरिन् । उनलाई फिसमिसमै उठेर कलेज जानुपर्ने थियो तर मलाई त्यो गफ पनि सार्थक थियो । मैले त्यस रेस्टुराँका गफबाट अद्भुत अनुभूति आर्जन गरें । त्यो सेन्द्रल सिटीमा देखिने हार्बर पुलको अपत्यारिलो सत्य, समुद्रमा अवतरण हुने हवाईजहाज र सागरको जलकुण्डमाथि कुद्ने १० तले पानीजहाज आदिका भरपर्दा कथन । मेरा आँखाले प्रत्यक्ष अनुभूत गर्न नपाएर विस्मातमा जोडिएको वैज्ञानिक चमत्कारको रोचक कथा मात्र सुनैँ । यस्ता अद्भुत दृश्यको आत्मकथालाई अन्य यायावरले देखेर पुष्टि गरे होलान् । मैले प्रत्यक्ष अनुभूत नगरे पनि विज्ञान र विज्ञको सिप र पसिनाको अनमोल उपहारलाई संस्मरणको क्यामराले सचित्र खिचें ।

त्यस देशमा विधिको शासन रहेछ । आफ्नो राज्यप्रति अगाध माया रहेछ । शासनबाट अनुशासनको अध्यापन गरिँदो रहेछ । अनुशासन बहाली भएपछि देश विकास स्वचालित हुँदो रहेछ । त्यहाँका शासकबाट जनताले उत्पीडन भोग्नु नपर्ने रहेछ । त्यहाँको सरकार जनताप्रति उत्तरदायी रहेछ । शासकबाट जनता प्रताडित नभएपछि जनताको विकास स्वचालित हुने रहेछ । अस्ट्रेलियाली नेताले देशको पैसा विदेशमा लगेर राख्ने कला नजानेजस्तो लाग्यो । नत्र त्यत्रो विकास कहाँ हुन्थ्यो ?

अर्काकै देश भए पनि अस्ट्रेलियाको विकासमा पहिलो पाइलो टेक्न पाउँदा नेपाली पनि त्यस देशको सर्वाङ्गीण विकास हेरेर आनन्दको सास फेर्दा हुन् । त्यहाँको चमत्कारी विकासमा रमिरहेका बेला भिसाको म्याद सकिने डर हुँदो हो । फर्किने दिनको हिसाब गर्दै कैयौँ अभिभावकले आँला भाँच्दा हुन् ।

जति कुटे पनि आफ्नो लोग्नेको घरमा जीवन बिताउनुपर्ने बाध्यताले कोसेलीको सानो पोको च्यापेर पराई घर हिँडेकी चेलीजस्तै हाम्रा नेपाली पनि सम्भनाका उपहार च्यापेर लुस्वक फर्किँदा हुन् । पराई देशको उन्नयनमा डुबुल्की मारेर नअघाएका मेरा आँखासँग फर्किने सल्लाह सुटुक्क गरेर जसरी म फर्कें ।

त्यस दिनभरि त्यहाँको विकासमा जहाँ जहाँ पाइला टेकें, ती सबैमा श्रम र सिपको अद्भुत ऊर्जा देखें । शब्दमा अवर्णित त्यो पौरखी ज्ञान र विज्ञानलाई हृदयतः स्यालुट गरेर फर्किँँ ।
(dahalramchandra100@gmail.com)

समकालीन नेपाली साहित्य भन्नु भुल हुन्छ

डा. गोकुल सिन्हा

प्रस्तुति : राजेन्द्र प्रधान 'पासा'

भारतीय नेपाली साहित्य जगत्मा परिचित र सबैले रूचाएको नाम लिनुपर्दा हामी डा. गोकुल सिन्हाको नाम लिन्छौं । माता स्व. लच्छिमी खड्का अनि पिता स्व. कर्ण खड्काका कोखबाट यस संसारमा अवतरण हुनुभएका आदरणीय स्रष्टा डा. सिन्हा, सबैको आदर्श हुनुहुन्छ । उहाँले हालसम्म नेपाली-अङ्ग्रेजी भाषामा अनुवादसहित थुप्रै कृति नेपाली साहित्य भण्डारमा थुपारिसक्नुभएको छ । उहाँ पेसाले प्राध्यापक हुनुहुन्थ्यो भने प्राध्यापनकै समयमा हिन्दु धार्मिक ग्रन्थ रामायणमाथि शोध गरी विधावारिधि प्राप्त गर्नुभयो । डा. सिन्हा भाषासाहित्य र व्याकरणमा पोख्त हुनुहुन्छ । अति मिष्ठभाषी, सरल, सोभा व्यक्तित्वका धनी स्रष्टा सिन्हा विभिन्न सङ्घसंस्थाबाट सम्मान र पुरस्कारले अलङ्कृत भइसक्नुभएको छ । उहाँ थुप्रै सङ्घसंस्थासँग आबद्ध हुनुहुन्छ । उहाँसँगको अन्तरङ्ग कुराकानीको सिलसिलामा केही जिज्ञासा मेटाउन कतिपय प्रश्नको पोको राखें । त्यसैको केही अंश यहाँ प्रस्तुत छ ।

राप्र : नमस्कार सर ! हजुरको दर्शन मात्रले अपार आनन्दानुभूति भइरहेछ । आजको यो हाफ्रो भेट साबिकभन्दा औपचारिक नै हो तर अलिक फरक किसिमको मान्नुपर्ला कि ? किनभने धेरै दिनदेखि मनमा गुम्सिएका केही कुराको गाँठो फुकाउन हजुरसँगको यो भेट अति महत्त्वपूर्ण ठहरिन्छ । सर्वप्रथम, हजुरलाई आजको विशेष भेटमा स्वागत जनाउँदै केही जिज्ञासाको गाँठो हजुरसमक्ष राख्ने छु । त्यसलाई अनुभव र दक्षताअनुसार फुकाउँदै जानुहुने छ भनी विश्वस्त छु ।

हजुरको जन्म मिति, साल अनि जन्मथलोबारे जान्न सकिन्छ कि ?

गोसि : मेरो जन्म सन् १९४० को १५ दिसम्बर हो र जन्मथलोचै महारानी डिभिजन, मार्गरेट्स होप चियाबारी हो

राप्र : हजुरको शिक्षादीक्षा कहाँबाट सुरु भयो अनि कहाँ गएर टुङ्गियो ?

गोसि : शिक्षादीक्षा प्राइमेरी र मिडिल स्कूल- मार्गरेट्स होप; हाइस्कूल - सन्त अलफन्स, खरसाङ । प्रशिक्षा - जुनियर बेसिक ट्रेनिङ इन्स्टिच्युसन, कालेबुङ । त्यसपछि नन् कलेजियट, स्वतन्त्र पढाइ ।

राप्र : हजुरको बाल्यजीवन कहाँ बितेको हो ? अनि कस्तो रह्यो ? केही सम्झना छ कि ?

गोसि : बाल्यजीवन सामान्य थियो र विशेषता केही थिएन/छैन पनि । कमाने बाल्यजीवन चियाबारीका बुढासितै बिताइयो । दोस्रो महायुद्ध थामिन लागेको, अनिकालचै लागि रहेकै रहेछ । कमानमा एउटा नियम बनिएछ- स्कूल जाने नानीले पनि राशन पाउने । उमेर भएको होस् कि नहोस्, हतारहतार भोटो उतारेर कमेज भिराइदिई मलाई पनि स्कूल पठाइयो । महारानीदेखि रिङटाङ (मार्गरेट्स होप) कमेज र हापेन लगाएर खाली खुट्टै दुईतीन माइल हिँडेर जान्थ्यौं । चार क्लाससम्मको प्राइमेरी स्कूल थियो । पछि मिडिल स्कूल भयो छ क्लाससम्मको । आज त्यही स्कूल हेनेगन हाइ कि हायर

सेकेन्डरी भएको छ । स्कुलको पढाइ नै मनगरे थियो । घरमा पढेको, होमवर्क गरेको त्यति सम्भना छैन । छुट्टीमा खोलामा खेल्थ्यौं । घाँस काट्थ्यौं । दाउरा खोज्न पर्दैनथ्यो । कमानले चोइली दिन्थ्यो वर्षमा एक खेप कि दुई खेप । त्यो बोक्थ्यौं नत्र फिक्रा ओसाथ्यौं । त्यतिकै हाइस्कुल जाने भयौं । महारानीदेखि टुङ, टुङदेखि खरसाङ ओहोरदोहोर बाह्र माइल । भेटेको बेलामा मालगाडीमा भुन्डिएर, डाँकगाडीमा चढेर आउजाउ गर्थ्यौं । सिपाहीधुरा, टुङ, दिलारामको फुटबल टिम हुन्थ्यो । महारानी ग्राउन्ड, दिलाराम ग्राउन्डमा फुटबल खेलाइ हुन्थ्यो । महारानीदेखि दिलाराम खडका बाजेकोमा दुध ठिका लाएर स्कुल जानुपर्थ्यो । सेवेन-एटसम्म हापेन र खाली खुट्टै हिँडेको याद छ । नाइनमा हुँदा दसैँतिहार छेकमा हुने स्कुल स्पोर्टसमा सेतो कमेज, सेतो पेन्ट, सेतै क्यामबिस चाहिने भएपछि पेन्ट लाउन थालियो । टेनसम्मका फादर मेकी, ब्रिटो, वाङ्दी, डेनिस आदि थिए । कोही छैनन् तर सम्भनामा बाँचिरहेका छन् । फादर वेरीले अलफन्सको इन्डस्ट्रियल स्कुल हेर्नुहुन्थ्यो । हामी सेवेनमा हुँदा दावा नर्वु (पछि दार्जिलिङ एम.पी.) र तारानाथ शर्मा (पछि ताना शर्मा) टेनमा थिए । नर्वु दाजु अझै हुनुहुन्छ । टेन पढ्नुजेलको मलाई बालककै सम्भिनुहोला किनभने त्यसबेलाको दुःखमा दुःख थिएन, सुखैसुख थियो ।

राप्र : हजुरको लेखन भन्दा साहित्यिक यात्रा कहिलेदेखि र कसरी सुरु भएको हो ?

गोसि : हाइस्कुलपछि सन् १९५५-५६ मा बेसिक ट्रेनिङमा गएँ । त्यहाँदेखि लेख्न थालियो । सन् १९५६ मा लेखिएको कविता 'बुद्धम् शरणम् गच्छामी' भन्ने ट्रेनिङ सेन्टरको हस्तलिखित वालम्यागजिनमा निस्कियो जुन सन् १९५८ मा बनारसको दिपकमा छापियो । तर प्रकाशित रचना भने सन् १९५७ को गोर्खामा प्रकाशित 'चियाबारी' कविता हो । पहिलो लेखिएको पहिलो हो अनि पहिलो छापिएको दोस्रो हो । अब कुन चैलाई मान्नुहुन्छ ।

राप्र : हालसम्म हजुरका कृतिहरू कुन कुन विधामा प्रकाशित छन् ? सो के के हुन् ?

गोसि : पहिले पहिले कविता लेखिन्थ्यो तर धेरैजसो अप्राप्य भएर सङ्ग्रह निकाल्न असमर्थ भएँ । एउटा कथासङ्ग्रह बनारस प्रेसमै अलपत्र बन्यो । पछि अर्को सङ्ग्रह निकालेको छु । त्यसपछि प्रबन्ध, समीक्षा, कोष, भाषिक लेखको सङ्ग्रह प्रकाशित छन् । दुईचार अनुवादका पुस्तक पनि छन् । तिनमा केही धार्मिक पुस्तक पनि पर्छन् । पुस्तकको सूची प्रायः सबैजसो किताबको पछिल्लो गातामा दिने गरेको छु ।

राप्र : हजुरले अङ्ग्रेजीमा पनि काम गर्नुभएको छ । केही जानकारी पाउन सकिन्छ कि ?

गोसि : गातामा दिइएको अङ्ग्रेजी लेख र पुस्तकको तालिका केही लामो छ । पुस्तक त पुस्तकै भइगए, छोटा लेख अरु पनि छन् र ती सबैलाई समेटेर सङ्कलित रूपमा कम्तीको दुई ठेलीमा निकाल्ने विचार गर्दै छु । एउटा अङ्ग्रेजी किताब साहित्य अकादेमीले छाप्दै छ ।

राप्र : हजुरले अनुवादलाई पनि अँगाल्नुभएको जानकारी छ । अनि हिन्दुदेखि इस्लामका साथै अन्य धार्मिक ग्रन्थलाई पनि अनुवाद गर्नुभएको थाहा लाग्छ । यसबारे के भन्नुहुन्छ ?

गोसि : 'आ नो भद्राः क्रतवो यन्तु विश्वतः राम्ना विचारहरू चारैतिरबाट आउन्' भन्ने एउटा वेद वाक्य छ । अन्तर्वाताका रूपमा आउने राम्ना प्रश्न पनि एकाधिकतिरबाट आउँछन् । मिरिकबाट बहिनी कमलाले पनि यस्तै प्रश्न सोधेकी थिइन् केही दिनअघि । अब

उत्तर त्यही हुने भयो नत्र दोहोरिने भयो । वर्णात्मक उत्तर त्यही भएकोले द्रष्टव्य, भनेर छाडिदिऊँ ?

राप्र : हजुर प्राध्यापनमा हुनुहुन्थ्यो । शिक्षण पेसामा कहिले, कुन विद्यालयमहाविद्यालयबाट सुरू गर्नुभएको हो ? अनि सो पेसामा कति वर्षसम्म रहनुभयो ?

गोसि : स्कुल पढिसकेपछि गुरु ट्रेनिङ गरियो । अब गुरु बन्नबाहेक अर्को सुभ्र रहेन । सन् १९५७ मा रङ्गबुल निम्न बुनियादी पाठशालामा प्रवेश गरँ । त्यसपछि सन् १९६६ देखि १९८५ सम्म सेन्ट्रल स्कुल फर टिबेटन, कालेबुङ; चाङलाङ, मेओ, फेरि कालेबुङ अनि सन् १९८५ देखि सिलगढी कलेज । त्यहाँबाट सन् २००१ मा अवकाश लिएपछि केही महिना सलेसियन कलेजमा, केही महिना साई सुन्दरम स्कुलमा, केही महिना एलिट इङ्लिस एकेडेमीमा पढाएर बिताएपछि सन् २००३ देखि २०१३ सम्म दार्जिलिङ गवर्नमेन्ट कलेजमा गेस्ट लेक्चरर । अन्तमा भर्ना, सन् २०१४ देखि २०१६ डिसेम्बरसम्म हैदराबाद युनिभर्सिटीको कम्प्युटर ट्रान्सलेसन प्रोजेक्टअन्तर्गत नर्थ बेङ्गाल युनिभर्सिटीमा सिनियर लिङ्गुइस्टको रूपमा । त्यसपछि भने टायर्ड र साँच्चिकै रिटायर्ड पनि ।

राप्र : आफ्ना सिर्जनालाई हजुरले समाचोककका दृष्टिले कसरी हेर्नुहुन्छ ?

गोसि : आफ्ना सिर्जनाको समालोचना आफैले गर्नु साह्रै गाह्रो कुरो हो । अरु समालोचकलाई पनि गाह्रै भएर होला, आजसम्म कसैले गरेका छैनन् । अनि त्यसो भनेर आफै तम्सेको जस्तो पनि हुँदैन र ? अँ, मिरिकबाट रामबहादुर राईज्यूले भने मेरा कथाको समालोचना लेख्नुभएको छ, त्यति हो । यो प्रश्न त मलाई तँ को होस्, कहाँ थियो वास, अघि तँ कहाँ थिइस्; कसो हुँदा यो पिँजडा लिँदो भइस् भनेर सोधेजस्तो लाग्यो । क्षमा रहोस् ।

राप्र : हजुरको विचारमा समालोचना कस्तो र कुन स्तरको हुनुपर्छ ?

गोसि : समालोचना यस्तो हुनुपर्छ भनेर भन्नुपर्ने कवि, कथाकार, उपन्यासकार, निबन्धकारलाई होइन क्यारे; समालोचकलाई नै हो र उत्तर जोखिमपूर्ण हुन्छ । अचेल शास्त्रीय सिर्जना हुँदैन र शास्त्रीय समालोचनाको युग छैन । तथापि समालोचना समालोच्य कृतिको होस् क्लासिक कृतिको होस् भन्ने लाग्छ । यसो भन्दा चर्चित पुस्तकको मात्र होस् भन्ने होइन; नवीन कृतिलाई पनि समालोचनाले चर्चामा ल्याउँछ । हुन त समालोचना व्यक्तिगत बुझाइ र लेखाइमा साधारणीकरण, जेनरलाइजेसन होस् भन्ने छ । समालोचनात्मक लेखनचाहिँ स्वान्त सुखाय र साथी सुखाय मात्र नहोस् भन्ने लाग्छ ।

राप्र : विगत र वर्तमान साहित्य लेखनमा के भिन्नता पाउनुहुन्छ ?

गोसि : विगत र वर्तमानमा भिन्नता नरहे, वर्तमान र आगतमा भिन्नता नै नरहने हुन्छ । नेपाली साहित्य विशाल छ अनि यसको इतिहास पनि लामो छ । साहित्य लेखन भन्दा थुप्रै विधा बुझिने भयो । विगत र वर्तमानबिच रेखा कोर्नु पनि हम्मै नै पर्छ । यी भिन्न भिन्न कालखण्ड त हुन् तर नेपालीय नेपाली साहित्यको र भारतीय नेपाली साहित्यको इतिहास आजसम्म प्रस्ट रूपले छुट्टिएको छैन । नेपाली साहित्येतिहासले वर्तमानकाल लिँदा भारतीय प्रतिष्ठित लेखकलाई छोड्न सक्दैनन् । हामी पनि विगतकाल लिँदा नेपालका प्राथमिक कालीन लेखकलाई नलिई सक्दैनौं । नेपाली साहित्यको विगत र

वर्तमानबारे एउटा सानो कथा गरौं- साहित्य अकादेमीले 'हिस्ट्री अफ इन्डियन लिटरेचर' लेखाउँदा डा. कुमार प्रधान सरले नेपाली साहित्यको मर्डन पिरियड लेखे जुन भारतीय साहित्यको काल विभाजनको अनुसार सन् १८५० यताको थियो र उनले भानुभक्तलाई मर्डन पिरियडमा राखे । इन्डियन लिटरेचरको अर्ली पिरियड संस्कृत-पालीको थियो जुन डा. वि. राघवनले लेखे अनि मलाई पन्यो मेडिएभल पिरियड । कुमार सरले लेखेर बुझाइसक्नुभएको थियो र सरलाई मैले भानुभक्तलाई कहाँ राख्नुभयो भनेर सोधें । उहाले भन्नुभयो, मोर्डन पिरियडमा । ठिकै हो, उनको रामायण सन् १८५३ मा समाप्त भएको थियो । तर भानुभक्तलाई आधुनिक अथवा वर्तमानकालमा राख्नु मेरो मनले मानेन । हाम्रा आदिकवि आधुनिक कालका ? अर्ली पिरियडमा वाल्मीकि, व्यास, भारवि निश्चय परे अनि मेरो मान्यतामा यी तीनै नेपाली भएकाले मेरो चित्त बुझ्यो तर भानुभक्तलाई मोर्डन अथवा आधुनिक कवि भन्नु नेपाली साहित्यको विगत छैन भन्नु बराबर थियो । भानुभक्तले सन् १८३६ देखि छोटो कविता लेख्न थालेका थिए र सन् १८४१ मा बालकाण्ड सिद्धाएका थिए । मेरो सम्पादक ए. पन्निकर थिए, लेखें । भानुभक्त मोर्डन पिरियडमा परिसकेका छन्, हुँदैन भने तर मैले आफ्नो जिद्दी छोडिँ, लेखी नै बसँ । साहित्यको काल विभाजनको तोक कडीकडाइ हुँदैन । यो लचिलो हुन्छ; काल विभाजन म्याकमोहन रेखा होइन इत्यादि इत्यादि । अन्तमा पन्निकर साहब माने । लेखें, ठिक छ, कति कवि दुई युगमा पनि बाँचेका हुन्छन्, भानुभक्तलाई मिडिएभल पिरियडको अन्तमा राखे हुन्छ । बस् चाहिएको त्यही थियो । भानुभक्तपछि त्यहाँ भानुपूर्वका नेपाली साहित्य पनि संस्कृत कालपछिको माध्यमिक कालीन साहित्यको लहरमा आयो । अनि भानुपूर्वका दुईचार साहित्यकारको उल्लेख गर्न पाइयो । उत्तर यो भएन कि ? तर विगत र वर्तमानको सन्दर्भमा माध्यमिकता र आधुनिकता साङ्गली परेको छ र साहित्यको विकास परम्परागत रूपमा भएको छ । हाम्रो भाषा र साहित्य त्यही छ जुन पहिले थियो । केवल भाव, भाषा र शैलीमा परिवर्तन आएको छ, यति हो ।

राप्र : हिन्दु धार्मिक ग्रन्थ रामायणमाथि हजुरले विधावारिधि गर्नुभयो । त्यो गर्नुको मुख्य आशय के थियो ? यो विधावारिधि कहाँबाट कुन सालमा गर्नुभएको हो ?

गोसि : फा. कामिल बुत्केले रामकथामाथि शोध गर्नुभयो जहाँ विश्वभरिका रामायणको विस्तृत विवेचना गर्नुभएको छ । तर त्यहाँ नेपाली रामकथाबारे एकै लाइन लेख्नुभयो, ' भानुभट्टले पनि नेपाली भाषामा रामायण लेखेका छन्, उनीभन्दा अघि रघुनाथ पोखरेलले सुन्दरकाण्ड अनुवाद गरेका थिए ।' शोध ग्रन्थको तेस्रो संस्करणसम्म उहाँले कतिपय भाषाका रामायणमा थैथाप गर्नुभयो तर नेपालीमा भने भानुभट्टको भट्ट नै रहिरह्यो । यसमा भुल र कमजोरी हाम्रै थियो कि ? हामीले नेपालीमा लेखिएका रामकथाको पूर्ण विवरण दिन नसकिरहेका रहेछौं । त्यही अभाव पूरा गर्न शोध गरियो, उत्तरबङ्ग विश्वविद्यालयबाट सन् २००० मा ।

राप्र : नेपाली साहित्यका प्रचलित विधा कविता हो । वर्तमानमा यही कविताअन्तर्गत थुप्रै थुप्रै उपविधाको जन्म भइरहेछ । यस विषयमा हजुरको विचार के छ ?

गोसि : काव्यशास्त्रअनुसार कविताका उपविधा सीमित थिए- महाकाव्य, खण्डकाव्य र मुक्तक ।

तर आज अनगिन्ती भएका छन् । उर्दू-फारसीका गजल, सेर, सायरीदेखि लिएर जापानीका हाइकुसम्म । यिनमा नेपाली कविता साहित्यले पनि एक हरफे, दुई हरफे, तीन हरफे थपिदिएको छ । चार हरफे त मुक्तक भइगयो । यस्ता आयात र आत्मिक शैलीले नेपाली काव्यकारितामा एउटा आवर्तन के ल्याएको छ भने कविता पूर्वाभिमुखी बन्दै छ अर्थात् विशुद्ध गाधिकतादेखि कमसे कम लय र अनुप्रासतिर त फर्किँदै छ । तर भाव भर्नु नै छ । अनि यसै प्रथामा सनेट र ब्यालेडहरू पनि पखिनु नै छ ।

राप्र : नेपाली साहित्य उत्तरआधुनिकतातिर लम्किरहेका बेला साहित्यलेखन कस्तो हुनुपर्छ ?

गोसि : सम्प्रति नेपाली साहित्यमा समकालीनता, आधुनिकता, अत्याधुनिकता, उत्तरआधुनिकता, नव लेखन, आयामिक लेखन, लीला लेखन आदि थुप्रै शिल्प देखा पर्दै छन् । तर यी विविध प्रयोग समालोचकका आँखामा परे पनि सामान्य पाठकलाई दुरुहता नै सबकुछ भएको छ । विधाको विचलन पनि यिनमा कुनै एउटामा पर्छ । यसबारे आफ्नो बाह्र बटुलो मा सङ्कलित एउटा पुरानो लेख 'साहित्यमा समकालीनता' र सानु लामाको हिमालचुली मन्तिरमा समकालीनतासम्बन्धी विचार व्यक्त छ; लीला लेखनबारे आफ्नो विचार झ-देखि अ-सम्ममा सङ्कलित 'लीलालेखन : एक आद्दस्वरूपीय प्रयुक्ति'मा व्यक्त छ । आयामिक लेखनबारे लेखिएका पुरानै लेख 'डायमेन्सनल राइटिङ्ग इन नेपाली', पत्रिका त नपाइएला, प्रकाशोन्मुख पुस्तक अ ब्रोशर अफ नेपाली लिटरेचर हेर्न पखिनु हुन अनुरोध गर्छु । सम्भेको, जानेको त्यति नै थियो, यति नै रहोस् । क्षमा पाऊँ ।

राप्र : नेपाली भाषासाहित्यका पुस्तकको प्रकाशन वर्तमानमा निकै बढेर गइरहेछ भने बिक्री अनि बजार व्यवस्था सन्तोषजनक नरहेको गुनासो सुन्न सकिन्छ । यसबारे के भन्नुहुन्छ ?

गोसि : व्यङ्ग्यात्मक रूपले भन्नु हो भने अघि अघि ह्यान्ड कम्पोजमा छापिने हुनाले हजारभन्दा कम छापिँदैनथ्यो र बिक्री हुन्थ्यो । अचेल डिजिटलमा डेढदुई सय छापिन्छ । त्यो बाँड्दै ठिक हुन्छ अनि कहाँको बिक्री हुने र ? तर धेरै छापेर बेच्नु जान्ने र सक्ने थोरै जनालाई यो कुरा सत्य छैन । हो, हार्ड कपीको बिक्री प्रायः छैन, साहित्य पोस्टले उछिनेको छ । साहित्य लेखन आज निस्स्वार्थ सेवाभन्दा अर्को कुरो हुन सकेको छैन । तर पनि लेखिँदै छन्, छापिँदै छन् । साहित्यको वृद्धि हुँदो छ । हर्षको कुरो यही छ ।

राप्र : हजुर रूपनारायण सिन्हाको गाउँबाट हुनुहुन्छ । सम्भवतः उनको नातामा पनि पर्नुहुन्छ । रूपनारायणले नेपाली साहित्यलाई दिएको योगदानको कदर त्यति नभएको महसुस हुँदै छ । यस विषयमा हजुरको धारणा के छ ?

गोसि : म टुङ्को रूपनारायण सिपाहीधुराको । स्थानको दूरी दुई कि.मि. तर समयको दूरी एक जुनीकै भन्दा हुन्छ । मैले उनलाई देख्न पाइँनँ । उनी दार्जिलिङ सहरतिरै बस्ने गर्थे । देखेकै भए पनि नचिन्ने । बितिसकेपछि उनलाई साहित्यमार्फत चिँने । रूपनारायणका पिता वीरबहादुर छेत्री पुलिसमा दोरङ्गा । मेरा बाबुले चिनेका र जानेका । तर उनको सिपाहीधुरा घरमा बाबुकाकाहरूको त्यति आवतजावत र घनिष्ठता थिएन । हुन त उनीहरू पनि खड्का, हामीहरू पनि खड्का । तर उनीहरू पुवाँर खड्का, हामीहरू लकाई खड्का, कुटुम्बेरी चल्ने । दिलाराम कमानको बेलटारमा हाम्रा मावलीपट्टिका कुनै

बाजले रूपनारायणकी एउटी बैनी बिहे गरेका थिए, जसका नाति सायद आमाबाबा बितेर सानैमा हाम्रा मामासित बस्थ्यो । मभन्दा सानो, साइँला साइँला भन्थ्यौं । म कालेबुड छँदा त्यो पनि त्यहाँ कुनै अफिसमा काम गर्थ्यो । त्यसैले डुङ्गा बस्तीबाट एक जना लिम्बुकी छोरी बिहे गरेको थियो । चोरको शोरमा र केही दिनपछि बिहेमा पनि म गएको थिएँ, अभिभावक नै बनेर । रूपनारायण सिन्हासितको सम्बन्ध त्यति हो । तर साइँला बितेको पनि धेरै भयो । उसको छोराछोरी कालेबुड प्रिमताम रोडमा हुनुपर्छ । अर्को परोक्ष सम्बन्ध, रूपनारायणले छेत्री नलेखेर सिंह लेख्दा रहेछन् । नेपाली सिंह नै लेख्थे जुन अङ्ग्रेजी लिप्यन्तरमा सिन्हा हुँदो रहेछ । सन्त अलफन्स पददा हामीले पनि छेत्रीको ठाउँमा सिन्हा नै लेख्न थाल्यौं । रूपनारायणभन्दा अघि दार्जिलिङमा कुनै छेत्रीले सिंह वा सिन्हा लेखेको थाहा छैन । जेहोस्, शास्त्री, बच्चन भने जस्तै सिन्हा पनि अब थर कि उपथर बन्यो ।

राप्र : नेपाली साहित्य जगत्मा एउटा प्रचलित नाम हो, प्रकाश 'कोविद' । एक समय साहित्यमा उनको उपन्यासको बिगबिगी थियो । उनको उपन्यास नपढ्ने सायदै कोही होलान् । हजुरले पनि प्रकाश 'कोविद'लाई नजिकबाट हेर्नुभएको होला । नेपाली साहित्यलाई उत्कृष्ट कृति दिएर पनि उनको उचित मूल्याङ्कन नहुनुमा कारण के हुन सक्ला ?

गोसि : प्रकाश 'कोविद' नेपाली साहित्य संसारका कुशवाह कान्त हुन् । जसरी कुशवाह कान्त हिन्दी साहित्यका लोकप्रिय उपन्यासकार थिए तर हिन्दी साहित्यले उनलाई उपेक्षा गर्नुो उसरी नै प्रकाश 'कोविद' पनि नेपाली पाठकमा अति लोकप्रिय उपन्यासकार थिए तर सम्भ्रान्त नेपाली साहित्यिकबिच उनी ओभ्लेलमा परे । कुनै ठुलो ओहोदामा नभएर पनि हुन सक्छ, उनको जीवनकालमा उनको यथालिखित मूल्याङ्कन भएन । जनमानसका उनी राजा नै थिए । बल्ल, केही वर्ष अधिदेखि मात्र उनका एउटा उपन्यास स्कुलको टेक्सबुकमा राखिदिएपछि उनले अलिकति उज्यालो पाएका छन् । उनी कलाकार थिए, शिल्पकार थिए, कथाकार र उपन्यासकार थिए तर उनले आफूलाई सधैं पर्दापछाडि नै राख्थे अनि पर्दापछाडि नै रहे पनि । बधाई दिनुपर्छ सन्त जोसेफ कलेजका योगेश पन्तलाई जसले आफ्नो शोध कर्मद्वारा प्रकाश 'कोविद'लाई अन्य मान्य सरह श्रेण्य (श्रेष्ठ ?) साहित्यकारको लहरमा राखी माथि उठाइदिए ।

राप्र : नेपाली भाषासाहित्य वर्तमानमा विश्वव्यापी बनिसकेको छ । यसै सन्दर्भमा हजुर नेपाली भाषा विकास मञ्चसित जोडिनुभएको छ । बी.पी. कोइराला भारत-नेपाल फाउन्डेसनसितको सहकार्यमा भारतका तर्फबाट संस्थागत नेपाली शब्दकोष र स्थान नामकोष निर्माणका लागि पनि काम गर्दै हुनुहुन्छ । यसबारे हजुरबाट थप जानकारी पाइन्छ कि ?

गोसि : भाषा र साहित्य अन्योन्याश्रित विषय हुन् । नेपाली साहित्यलाई लिएर आज विश्व नेपाली र अन्तर्राष्ट्रिय नेपाली नामले दुइटा संस्था सक्रिय छन् । यसले नेपाली भाषाको प्रसार पनि बुझाउँछ । नेपाली भाषाको रूप संसारभरि एउटै रहोस् भन्ने विचार सबैले नै राख्छन्, राख्नु पनि पर्छ । यसै आशयले हामीले 'नेपाली भाषा विकास मञ्च'को स्थापना गरेका हौं । यसको मुख्य उद्देश्य संस्थागत रूपमा एउटा साभा र मानक शब्दकोश तयार गर्ने र त्यसैको आधारमा पछिबाट एउटा व्याकरण बनाउने । कोषलाई भन्दा पनि व्याकरणलाई प्रमुखता दिनुपर्ने हो कारण भारतमै पनि विभिन्न

राज्यमा, विभिन्न स्कुलमा, विभिन्न प्रकारका व्याकरण पढाइन्छ र राज्यीय र राष्ट्रिय स्तरका प्रतियोगी परीक्षामा विभिन्न किसिमका लेखाइ हुने गर्छन् । नेपाली भाषा एउटै हो जहाँ लेखिए पनि, जहाँ पढिए पनि एउटै हुनुपर्छ, एउटै होस् भन्ने हाम्रो चाहना । चाहना मात्रै होइन, एउटा आवश्यकता पनि हो । तर व्याकरण लेख्न शब्द चाहिन्छ । यसैले शब्दकोशको काम पहिले गर्ने र स्थान नामकोष एउटा उपोत्पादनको रूपमा बनाउँदै जाने ।

राप्र : राजनीतिलाई पनि नजिकबाट हेरिरहनुभएको छ । एउटा राजनैतिक भनीं या गैरराजनैतिक संस्था जसमा हजुर आबद्ध हुनुहुन्छ, 'सिक्किम-दार्जिलिङ एकीकरण मञ्च' । यस मञ्चको मुख्य उद्देश्य के होला ? अनि एकीकरणबारे हालसम्ममा केकस्ता पहल भए ?

गोसि : कसले पो भन्थ्यो रे, अचेल त राजनीतिमा पनि पोलिटिक्स पसेर उधुम ! अर्थात् राजनीति त राम्रै र'छ, पोलिटिक्सचै डर्टी गेम । शब्दको अर्थ पनि कता कता लाग्छ लाग्छ । हुनु पनि पोलिटिक्सले होस् कि राजनीतिले होस्, आज आफ्नो शाब्दिक अर्थ हराइपठाएको छ । त्यही अर्थको खोज हो - 'सिक्किम-दार्जिलिङ एकीकरण मञ्च' । राजनीतिको मौलिक अर्थ हो - राजाको नीति । अब राजाको नीति के हुन्छ ? हाती-घोडा, हीरा-मोती, धन- सम्पत्ति थुपार्ने ? ती सबै त एउटा राजाकोमा हुन्छै-हुन्छ । तर पनि एउटा राजाले अर्को राजासित लडाइँ गर्छ, युद्ध गर्छ । इतिहास हेरीं, युद्धै-युद्ध । हिजोको राजनीति न हो इतिहास । तब युद्ध के-को निम्ति ? देश बढाउन, जमिन जित्न, माटो लिन । आजको राजनीति विशेष गोर्खाको राजनीति ठिक उल्टो छ । सन् १८१४ मा नेपालले ब्रिटिससित युद्ध गर्‍यो, एक चौथाइ जमिन हराइपठायो । सिक्किमले ब्रिटिससित जुझ्न खोज्यो - मोरङसम्मको तराई गुमाइपठायो । दार्जिलिङ बङ्गालसित जुझ्यो - तीन थुम्कामा डल्लियो । युद्ध नगरी सिक्किमले भाडामा लिएको आफ्नै भूमि दार्जिलिङ माग्नसम्म सक्दैन । सिक्किम देश हुँदासम्म त नमागेको होइन । राजाले मागेकै हुन् र पछिबाट रानीले पनि मागेकै हुन् । विश्वमा कति देशले साँचो राजनीति गर्दै छन् त ? चीनले तिब्बत खायो । भारतले सिक्किम आफ्नो बनायो । भारतबासीको नाताले हामी खुसी भयौं । बङ्गालले पनि राजनीति नै गरेको हो, दार्जिलिङ खाएर । विश्वमा यस्ता थुप्रै उदाहरण छन् । तर दार्जिलिङले आफ्नो भूभाग बढाउने, साँचो अर्थको राजनीति गरेको छैन । अरुहरू नेपाल-भारत सन्धि, सुगौली सन्धिको कुरा गर्छन्, हामी गर्छौं सिक्किम-दार्जिलिङ सन्धि, तितलिया सन्धिको । इटालीको र जर्मनीको युनिफिकेसनजस्तो किन नहोला ? हामी एक थियौं, एक बनौं- हाम्रो अभियान । एकतामा बल छ- सबैको आहान । अनि यो मोर्चा होइन- मञ्च हो सबैको ।

राप्र : गोर्खाहरूले सन् १९०७ देखि विभिन्न माग लिएर ज्ञापनपत्र चढाउँदै पटक पटक आन्दोलन गरेर आइरहेको कुरा हामीले बुझेका छौं । पछि सन् १९८६, २००७ र २०१७ मा पनि आन्दोलन भए । तर ती आन्दोलनले गोर्खाको हितभन्दा धेरै अहित भएको महसुस हुँदै छ । हजुरले यस विषयलाई कसरी लिनुभएको छ ?

गोसि : सन् १९०७ को गोर्खा आन्दोलन थिएन । त्यो दार्जिलिङबासीले बङ्गालदेखि अलग प्रशासनको निम्ति चढाएको मागको ज्ञापन थियो । त्यो ज्ञापनपत्र अप्राप्य छ । लन्डन

लाइब्रेरीमा होला । पछि पछि संस्थाहरूले ब्रिटिस सरकारलाई चढाएका मेमोरेन्डमहरूमा सन् १९०७ को कुरा उल्लेख पाइन्छ, त्यति हो । यसको एक दशकपछि सन् १९१७ देखि सन् १९४२ सम्म दार्जिलिङका विभिन्न सङ्घसंस्थाले बङ्गालबाट अलग हुन विभिन्न समयमा दरखास्त चढाइरहे । सन् १९४७ मा भारत स्वतन्त्र भयो अनि त लण्ठै साफ । सन् १९८६ को आन्दोलन अन्तिम जोड थियो । त्यो पनि विफल भयो, विफल मात्रै होइन नोकसानै भयो । दार्जिलिङ जिल्ला जिल्लादेखि महकुमामा भन्थो अनि जिल्ला परिषद् समितिमा खस्यो । सात र सत्रको आन्दोलनचैँ साँढे सातीको ग्रह हो, यो टरिहालोस् ।

राप्र : आन्दोलनसँग जडित मुख्य दुई शब्द आउँछन्- अस्तित्व र चिन्हारी । हामी सबैले यी दुई शब्दलाई बारम्बार उच्चारण गर्दै आएका पनि हौं । हजुरको व्याकरण भाषामा यी शब्दको सटीक परिभाषा के होला ?

गोसि : 'अस्तित्व' मिठो शब्द छ । 'अस्ति' भनेको हुनु, बाँच्नु । 'त्व' भनेको अवस्था । अस्तित्व अर्थात् भइरहने, बाँचिरहने इच्छा । स्ट्रगल फर एक्जिस्टेन्स भनिन्छ नि । अस्तित्वको सङ्घर्ष । बाँच्नलाई सङ्घर्ष र आन्दोलन गर्नेपर्छ । साहित्यमा एक्जिस्टियलिज्म- बाँचवाद् हो । सङ्घ शक्ति कलियुगे । प्रजातन्त्रमा मेजोरिटीले माइनोरिटीलाई जित्छ । हामी पनि धेरै भयौं भने बाँच्छौं । धेरै हुनलाई उहिले गोर्खा लिंगले 'असम चलो'को नारा दिएको थियो । तर असम टाढो पयो । त्यो पनि फड्को हानेर जानुपर्ने । मेजोरिटी बन्नको लागि, अस्तित्व रक्षाको लागि- अहिले सिक्किम नजिक छ, सजिलो छ । कसो भन्नुहुन्छ । 'चिन्हारी' पनि मिठो शब्द छ, सजिलो पनि । तर बुझ्नु खोज्दा, कस्तो चिन्हारी ? केको चिन्हारी ? हो, अप्ठेरै छ । यो पनि 'हामीलाई चिन' भनेजस्तो । गोर्खा भनेर चिन भनेको हो कि भारतीय भनेर चिन भनेको हो - बताइदिएका छैनन् । गोर्खा हौं कि नेपाली हौं ? -को चिन्हारी खोजेको पनि हुन सक्छ । तर खासैमा राज्य पाए चिन्हारी हुन्छ भन्ने हो । अब मैले यहाँ लम्ब्याएर उत्तर दिनु हो भने भर्खरै छापिएको 'एकीकरण'बाट केही पङ्क्ति उद्धृत गर्दा मैले बुझेको चिन्हारीको अर्थ हुन सक्ला कि !

'बङ्गाल्यान्ड' भन्ने एउटा प्रहसनको बिचबाट-

'गोर्खाल्यान्ड किन ?' सोध्यो सरकारले ।

'चिन्हारीको निम्ति ।' भन्यो बुद्धिजीवीले ।

'राज्य पाए चिन्हारी हुन्छ ?' फेरि सोध्यो सरकारले ।

'बकाइदा ।' भन्यो नेताले ।

'सिक्किम राज्य कसको ? गोर्खाको कि नेपालीको ?' अप्ठेरो प्रश्न सोध्यो सरकारले ।

एकछिन सोचेर नेताले भन्यो, 'त्यो तिनीहरूकै ।'

'तिनीहरू नि गोर्खा कि नेपाली ?' थप प्रश्न भयो ।

अब नेता र बुद्धिजीवी एकार्कामा हेराहेर गर्न थाले ।

राप्र : समकालीनताको परिभाषा के होला हजुरको विचारमा ?

गोसि : समकालीनताको भाषिक अर्थ र परिभाषा भिन्न भिन्न छ । भाषिक अर्थ एउटा हुन्छ, पारिभाषिक अर्थ । अर्थ हुन्छ, समानकालको अर्थात् एउटै समयको । यस अर्थमा

समकालीन नेपाली साहित्य भन्नु भुल हुन्छ । समकालीन नेपाली र हिन्दी र अरु कुनै साहित्य भन्नु सुहाउँछ । नेपाली, नेपाली कै समकालीन ? भारतको र नेपालको नेपाली साहित्य भनी भने छुट्टिएको छैन । लौकिक अर्थमा समकालीन भनेको ढँवाले । नेपाली नेपालीकै ढँवाले ? म मेरो ढँवाले ? पारिभाषिक अर्थचाहिँ चल्ती अर्थ लगाएर आधुनिक भन्दा हुन्छ ।

राप्र : नेपाली साहित्यमा भाषिक एकरूपताको कुरा आइरहन्छ । हजुर व्याकरणविद् हुनुको नाताले यस विषयमाथि के भन्नुहुन्छ ?

गोसि : 'नेपाली भाषामा एकरूपताको प्रश्न' भनेर समाधान खोज्दै मैले सन् १९८२ -मै लेखिसकेको हुँ, जुन रूद्रराज मास्केको सम्पादनमा निस्कने साहित्य शिखा नामक पत्रिकाको प्रथम अङ्कमा प्रकाशित छ र सन् २०२२ मा मेरो प्रकाशित भाषा भारतीमा पनि सङ्कलित छ । द्रष्टव्य त्यही भयो ।

राप्र : नेपाली भाषासाहित्यमा आउने 'थोप्ला' विवाद हामीमाझ नौलो कुरो होइन । हालैमा यसबारे विवाद निकै चडकिएर गयो विशेष भारतमा । यसमा हजुरको मन्तव्य कस्तो रहन्छ ?

गोसि : थोप्लाको विवाद नेपाली भाषामै छ चै नभनी, कारण नेपालमा यस्तो विवाद छैन । त्यहाँ थोप्लै छैन र विवाद पनि छैन । विवाद छ त भारतमा, त्यो पनि पहिले थिएन, निकालियो । अब विवाद निकाल्ने नै उत्तरदायी छन् । हामी त मान्छौं, हाम्रो भाषा विवादरहित छ ।

राप्र : भारतीय संविधानमा नेपाली भाषाले मान्यता पाएको ३० (तिस) वर्ष भइसक्यो । यतिका वर्षमा नेपाली भाषाको संरक्षण एवम् संवर्द्धनमा सरकारी अनि निजी तौरमा केकस्ता पहल भए ? भाषा मान्यतापश्चात् नेपाली साहित्यको विकास कहाँसम्म पुगेको छ त ?

गोसि : तिस वर्षअघि नै 'भाषाले मान्यता पायो मात्र हैन, यसको साथै पायौं अधिकार अनि कर्तव्य पनि' भनेर एउटा सभामा (१५-११-१९९२) मैले बोलेको कुरो सकुरा थुलुङले टिपेर आफ्नो पत्रिका मार्गदर्पणमा सन् १९९३ को जनवरी अङ्कमा प्रकाशित गर्नुभएका हो । फेरि तिसै वर्षपछि, सन् २०२२ को फरवरीमा मेरो प्रकाशित पुस्तक भाषा भाष्करमा यही कुरो (व्यक्तव्य/लेख) सङ्कलित छ । आज पनि यही सान्दर्भिक छ, यही द्रष्टव्य छ । जिम्मेवारी पूरा गर्न र कर्तव्य पालन गर्न हामी नै अभै पछि परिरहेका छौं भन्ने लाग्छ । संविधानले दिएका सुविधा अभै खोज्न र माग्न जानेकै छैनौं । जहाँको तहाँ छौं भनेको चै होइन, प्रगतिको पथमा बढिरहेकै छौं ।

राप्र : वर्तमान नेपाली साहित्यलाई कुन दृष्टिले हेर्नुहुन्छ ?

गोसि : वर्तमान नेपाली साहित्यमा गुणात्मकताभन्दा मात्रात्मकता बढी देखिन्छ विशेष कविता विधामा । विगतका कति कथा पाठ्यपुस्तकतिर परेर हो कि कसो, सम्झना आइरहन्छन् । त्यसबेलाका कतिपय कविता पनि मुखस्त र उद्दरणीय, कोटेबल हुन्थे । आज यता इन्द्रबहादुर राई छन् विगत र वर्तमानका कडी ।

राप्र : हजुरलाई मन पर्ने पुरानानयाँ पुस्ताका साहित्य सर्जकबारे के भन्नुहुन्छ ?

गोसि : पुराना त पुराना भइए, नयाँहरू पनि सबैलाई मन पराउँछु । नयाँपुराना सबैबारे भन्न लाग्दा इतिहासै बन्ला कि ? इतिहासै लेख्दा पनि धेरै छोडिँदा रहेछन् र यो पनि जोखिमपूर्ण काम हो ।

- राप्र : साहित्यलेखनमा हजुरका समकालीन को को हुन् ? जीवितै छन् कि दिवङ्गत भइसके ?
- गोसि : भर्खरै केदार गुरूङ र गोवर्द्धन बाँसतोलाले पचहत्तर वर्ष नाघेका अन्टाउन्न जीवित सर्जकलाई 'स्रष्टा' (अङ्क ८४) मा समेटेका छन् । ती सबै मेरा समकालीन हुन् । ती पचहत्तर जनामा आजसम्म एक जना दिवङ्गत भएका छन् - गुप्त प्रधान ।
- राप्र : साहित्यलेखनले आत्मसन्तुष्टि दिन्छ भन्छ । हजुरलाई कस्तो लाग्छ ?
- गोसि : साहित्यको अर्थ साँच्चै (स+हित) वा सबैको हित नै हो भने स्वान्त र आत्मले स्वार्थ नबुझाउँला र ? जेहोस्, मलाई त लाग्छ, लेखनमा स्वान्त सुखाय छ अनि प्रकाशनमा आत्मतुष्टि तर परोक्षमा सबैको निम्ति हुन्छ ।
- राप्र : साहित्य लेख्दा अध्यात्मवादी हुनु जरूरी छ/छैन ? आध्यात्मिकताले साहित्यलाई पक्कै डोऱ्याएकै छ त ? हजुरको दृष्टिकोण केकस्ता छन् ?
- गोसि : देवकोटाले भनेका छन्, 'कविको हृदय बालकको जस्तो हुनुपर्छ ।' हामी पनि भन्ने गर्छौं, 'नानीहरू भनेको द्यौता हुन् अर्थात् निश्छल, निष्कपट ।' कुरा मिल्यो होइन ? भारतीय साहित्यको बीज अध्यात्मवादबाटै फुटेर झ्याङिएको हो, यो त प्रस्ट छ । सत्यता पनि अध्यात्म नै हो । त्यसैले सत्यको नजिकको साहित्य आध्यात्मिक ठहर्छ । सुटुक्क भनेको 'वसुधैव कुटुम्बकम्'भित्रको मेरो एउटा कथा 'द्वन्द्वात्मक भौतिकवाद' पढनुहोला ।
- राप्र : हजुरसँग आजको यो बैठक सार्थक रहयो । धेरै कुरा सुन्ने, जान्ने, बुझ्ने सौभाग्य जुन्यो । अन्तमा, भोलिको दिन पनि यस्तै जानकारीमूलक, शिक्षामूलक आशीर्वचनहरू सुन्न पाइरहूँ भन्दै अति व्यस्त हुँदाहुँदै पनि समय दिनुभएकोमा हजुरप्रति धेरै धेरै आभारी रहँ ।

(rajendrapasha@gmail.com)

हार्दिक समवेदना

प्रकट पङ्गेनी शिव

साहित्यकार प्रकट पङ्गेनी शिवको ६८ वर्षको उमेरमा असामयिक निधन भएकोमा उहाँको आत्माको चीर शान्तिको कामना गर्दै शोकसन्तप्त परिवार जनमा हार्दिक समवेदना प्रकट गर्छौं ।

शब्दाङ्कुर परिवार

चिर्नी वासना र मुक्ति

सूर्यवदना धिमिरे पण्डित

वासनारहित हुनु मुक्ति हो । वासना भन्दै रहँदा यो के हो, कहाँबाट आउँछ, किन आउँछ, कैले आउँछ, कसरी आउँछ, आएर के गर्छ जस्ता थुप्रै प्रश्न एकसाथ उब्जन सक्छन् । एउटाको अनुपस्थितिमा अर्काको उपस्थिति हुने भन्ने बित्तिकै वासना र मुक्तिको विपरीत सम्बन्ध छ भन्ने बुझियो । यसले गर्दा मुक्तिको नालीबेली पाउनैपर्छ । प्रश्न सबै तिनै हुन् । मुक्ति कहाँबाट, कहिले, कसरी, किन, कतिबेला आउँछ आदि । वासना र मुक्ति सिक्काका दुई पाटा हुन् । कि वासना पल्टिन्छ कि मुक्ति । दुवै एकैपटक पल्टिनेवाला छैनन् जसरी उज्यालो र अँध्यारो साथ रहँदैनन् । वासनाको नालीबेली खोज्न पूरै जीवन खर्चिँदा पनि बुझ्न नसकेका मान्छे हौं हामी ।

बाहिरबाट देख्दा दुईओटा आँखाको बिचमा नाक छ तर दुवै आँखाको दृष्टि एउटै हुन्छ । कान त भन् विपरीत दिशामा छन् तर भित्री केन्द्र एकै भएकोले एउटै सूचना ग्रहण गर्छन् । हामीलाई थाहा छ देख्ने, सुन्ने, स्वाद लिने, स्पर्श गर्ने, गन्ध सुँघ्ने निश्चित माध्यम छन् तर वासना र मुक्ति कहाँबाट कसरी आउँछ ? वासना र मुक्ति ग्रहण गर्ने न बेग्लै स्थान छ न देखिन्छ न सुनिन्छ न कुनै व्यक्तिबाट लिनदिन सकिन्छ न कुनै यन्त्रद्वारा अनुभव गर्न सकिन्छ । अझै प्रश्न थपिन्छ यी दुवै बस्छन् कहाँ र कुन शक्तिशाली छन् ? जब हामी कुन बलिया भनेर छुट्याउन सक्दैनौं तब थाहा हुन्छ, दुवै उत्तिकै शक्तिशाली छन् जति राम र रावण थिए, जति अर्जुन र कर्ण थिए । आखिर बृहत् लडाइँ भयो । लोककल्याणकारी पक्षको जित भयो ।

यिनलाई यात्राका माध्यमबाट हेरौं । कहाँबाट कसरी आउँछन् ? वासना निकाल्ने मुक्ति भित्र्याउने कसरी ? बाहिरबाट प्रत्यक्ष अनुभव हुने गरी आउने भए ढोका बन्द गर्न द्वारपाल राख्न हुन्थ्यो । वासनालाई घोट्रेट्याक लगाएर निकाल्न हुन्थ्यो । यी अदृश्यलाई कसरी साटफेट गर्ने ?

यिनलाई बुझ्न इच्छा र आवश्यकतालाई छुट्याउन सक्नुपर्छ । आवश्यकता सीमित हुन्छ र इच्छा असीमित । यसको सीमा हुँदैन । बढ्दै गएका इच्छा वासना रूपमा सजिन्छन् । त्यसैले इच्छाको विस्तारलाई केवल मनले लगाम लाउने मात्र हो ।

बाहिरी कामको सिप बढाउन भौतिक या शारीरिक प्रयास गर्न सकिन्छ । अर्काको हेरेर सिक्न सकिन्छ । ठिक भयो भएन जँचाउन सकिन्छ । तर आफूभित्र वासनाले कति ठाउँ लिएको छ मुक्तिका लागि कति क्षेत्र छ भन्ने कुरा केवल परोक्ष रूपबाट मात्र देख्न सकिन्छ । त्यो परोक्ष रूप हो आफ्नै व्यवहार र आनिबानी । हाम्रा इन्द्रियका माध्यमबाट हामीमा सूचना प्रवेश गर्छन् । तिनलाई ग्रहण गर्ने विश्लेषण गर्ने औजार बुद्धि होला । त्यसको अति निकटमा लिपिस्स टॉसिएर बसेको विवेक पनि सँगै होला । यही विवेक स्वस्थ र शक्तिशाली भए छुट्याउला र व्यवहारमार्फत प्रकट गरिदेल । यी प्रकट भएका व्यवहारमध्ये यो वासना हो, यो होइन भनेर छुट्याउने भौतिक प्रमाण भए त सजिलो भयो । नत्र फेरि परिन्छ घोर अलमलमा । यसलाई राम्रोसँग पहिचान गर्न सर्वप्रथम आफ्ना आदत कस्ता छन्, सूक्ष्म रूपले नियाल्न

सक्नुपन्थो । मूल्याङ्कन गर्नुपन्थो । अर्को जटिलता छ मूल्याङ्कन कसरी गर्ने ? मूल्याङ्कन पनि उमेर, अवस्था, स्थान र मौसमअनुसार फरक पर्छ । मानौं, म वयस्क छु, सबै व्यवहार मैले नै गर्नुपर्छ । अध्ययन जारी राख्नुपर्ने छ । सन्तानको शिक्षादीक्षाको जिम्मेवारी आफैसँग छ भने लोभ र अहङ्कार आवश्यक पर्छ । त्यो लोभ र अहङ्कारको वासना यस्तो होस् जहाँ अरुलाई होचो नपारी आफू अग्लिन सकियोस् अर्थात् अरुलाई हानि नपुन्याई आफ्नो प्रगति गर्न सकियोस् ।

मेरो उमेर र परिवेशले त्यो अवस्था पार गरेको छ । व्यवहार चलाउन, दिनखान पुग्ने धन छ । अभै कमाऊँ, धेरै जोगाऊँ, धनाढ्य बनू भन्ने भाव छ भने ममा धनको वासना छ भनी बुझ्न सकिन्छ । त्यही धनबाट कसैलाई दान दिएपछि पनि मलाई प्रशंसा, मान, सम्मान प्राप्त होस्, सबैले मलाई मान्नु भन्ने लाग्छ भने मानको वासना छ । भनिन्छ, यस्तो मानको वासना सबैभन्दा हानिकारक छ । कसैलाई केही दिएर सेवा र सहयोग गर्दा जुन पुण्य प्राप्त हुन्छ, प्रापकको अनुग्रह र प्रशंसाले दाताको पुण्यलाई क्षय गराउँछ । प्राप्त गर्नेलाई भने अर्काबाट लिनुको भार कम गर्छ । त्यसैले लिनेले लिनुको भारबाट बच्न र दाताको पनि कल्याण होस् भन्ने चाहे व्यक्तिको पछाडि वा मनमनै मात्र अनुग्रह व्यक्त गरेको राम्रो । यसमा दुवैको कल्याण हुने देखियो ।

यस्तै अर्को परीक्षा हामी गर्न सक्छौं, सन्तानप्रतिको धारणामा । सन्तानलाई प्रेम गर्नुपर्छ । यो शाश्वत कुरा हो तर मोहमा लटपटिन भएन । सन्तान आफ्नो खुट्टामा उभिन सक्ने भएका छन् । उनीहरू आफै आमाबाबु बनेर जिम्मेवारी वहन गर्दै छन् । यस्तोमा पनि तिनकै चिन्ता, तिनीहरूको पनि सन्तानको पिर, नातिनातिनाको बिहे, पनातिको व्रतबन्ध, पनातिनीको गुन्युचोली देख्ने रहर छ भने सन्तानप्रतिको वासना देखियो । वयस्क सन्तान स्वयम् आमाबाबुले आफ्नो चिन्ता नगरून् भन्ने चाहन्छन् । बुढा भएका बाबुआमालाई आफूप्रतिको चिन्ताबाट मुक्ति दिन चाहन्छन् तर आमाबाबु मुक्ति लिनै चाहँदैनन् । यही हो सन्तानप्रतिको वासना ।

हामीले मुक्ति भन्ने कुरा नचिनेको, नजानेको र प्रयोग नगरेको शब्दावली हुँदै होइन । जस्तो रोग लागेको थियो, सन्धो भयो । रोगबाट मुक्त भयौं भन्छौं । कसैसँग केही विवाद थियो, त्यो समाधान भयो । भन्फटबाट मुक्ति पायौं भन्छौं । यस्तै ऋण थियो, तिरियो । ऋणबाट मुक्ति । हरेक वर्ष जाडो आयो गयो । जाडोबाट मुक्ति । गर्मीबाट मुक्ति । क्षण क्षणमा छ मुक्तिको अवस्था । त्यसैले अब हामी सबै आफ्नो उमेर, अवस्था हेरेर धन, मान, प्रतिष्ठा र सन्तानको मोहिनी वासनाबाट मुक्त होऊँ । पहिलेदेखि नै योगध्यानको साधना गर्दै छौं भने धेरै राम्रो । छैन भने आजैबाट सुरु गरौं । शरीर, मन, भावना र चेतनालाई शान्त र समृद्ध बनाऊँ । हामी यतिबेला हिजोको कर्मको फल लिइरहेछौं । भोलिको फल आजको कर्म हो । चाहे त्यो यस जीवनका लागि होस् वा भावी जीवनका लागि । काम गर्ने भनेको वर्तमानमा मात्र हो । हामी सबैलाई थाहा छ, वर्तमान एक श्वासको हुन्छ । अर्को श्वास लिएपछि अघिल्लो श्वास भूतकाल बन्छ । हिजोको समय धेरै पहिलेको कुरा भयो । यसै गरेर आजसम्म भोली आएकै छैन र आउँदैन पनि । भोलिको समय आउँछ तर रूप परिवर्तन गर्दै वर्तमान बनेर । हामीले भोलिलाई कहिल्यै भेट्दैनौं । जीवनमा भेट्ने भनेको वर्तमानलाई मात्र हो । सबै काम वर्तमानमा हुन्छ । यी भए केही उदाहरण । हर क्षण अकर्ता भावमा जीवन र जगत्लाई प्रेम दिऊँ । वासनाबाट मुक्ति लिऊँ ।

(suryabadana2014@gmail.com)

लघुकथा र चुटुकिलाविच अन्तर

डा. शेखरकुमार श्रेष्ठ

१. विषयप्रवेश

नेपाली साहित्य पठन र लेखनमा सुन्ने र सुनाउने कार्य परम्परागत रूपमा प्राचीन कालदेखि चलिआएको छ । कथाको जन्म पनि यही सुनाउने र सुन्ने क्रमसँगै विकास भएको कुरा कथाको व्युत्पत्तितगत अर्थ 'कथ' धातुमा 'आ' प्रत्यय जोडेर बनेको शब्दबाट बोध हुन्छ । कविता पनि गुनगुनाएर सुनाउने क्रमसँगै विकास भएको कुरा यसको रचनाकारको गुनगुनाहटमार्फत व्यावहारिक रूपमा बोध हुन्छ । साथै कविताको आरम्भ वेदबाट भएको र वेदको विकास श्रुतिपरम्पराबाट भएको मान्यताले यही तथ्य देखाउँछ । यसरी सुन्ने र सुनाउने क्रममा अनेक मान्यता र शैली विकास, परिमार्जन हुँदै जाँदा उपन्यास, कथा र लघुकथाको विकास भएको मान्न सकिन्छ । यसै क्रममा सुन्ने र सुनाउने क्रमको कुनै घडीमा चुटुकिला पनि देखा परेको मान्न सकिन्छ ।

आख्यान विकास हुँदै जाने क्रममा उपन्यास र कथा देखिएकोमा लगभग एक शताब्दी अघिबाट लघुकथा लेखिएको छ । दयाराम श्रेष्ठले नेपाली लघुकथा र कथाकारहरू पुस्तकमा भीमनिधि तिवारीको 'शिलान्यास'बाट नेपाली लघुकथा लेखन सुरु भएको भनेपछि उनकै अध्ययनले सिद्धिचरण श्रेष्ठद्वारा लिखित 'प्रतिहिंसा' शीर्षकको लघुकथा १९९२ साल जेठ ३२ गतेको गोरखापत्रमा छापिएको तथ्य दिई उनलाई लघुकथाको पहिलो स्रष्टा भने । श्रेष्ठको यो भनाइ आधुनिक कथा सिर्जना गर्ने गुस्त्रसाद मैनाली (१९५७-२०२८) को तथ्यमा आधारित छ । मैनालीको पहिलो कथा 'नासो' शारदा (१९९२) मा छापिएको थियो । यसैबाट माध्यमिक काल अन्त भई आधुनिक काल सुरु भयो । मैनालीको नासो कथासङ्ग्रह ताना शर्माको सम्पादनमा २०२० सालमा निस्कियो । अतः सङ्ग्रहभन्दा पनि लेखनलाई मानेर इतिहास बन्ने भएकाले श्रेष्ठको खोजलाई सबैले स्वीकार गर्नुपर्ने देखिन्छ । यसरी सिद्धिचरणबाट बीजारोपण गरिएको नेपाली लघुकथा लेखनमा पूर्णप्रसाद ब्राह्मणबाट पहिलो सङ्ग्रह **फिल्का** (२००७) प्रकाशन भयो । यसले नेपाली लघुकथा लेखन र प्रकाशनमा सुन्दर गृह निर्माण भयो । त्यसपछि अगाडि बढ्दै जाने क्रममा तिसको दशकको लेखनले स्थापनाका लागि धेरै दौडधुप गर्‍यो । यसैको परिणाम नेपाली आख्यानमा लघुकथा जोडिएर सिद्धान्त निर्माणसाथ स्थापित भयो । सत्तरीको दशकमा इन्टरनेट वा प्रविधिसँग साहित्य जोडिएपछि लघुकथा लेखन र पठनको चुलीले एकातिर अग्लाइ र अर्कातिर व्यापकता पाउँदै गयो । यसै सिलसिलामा असीको दशकको पहिलो वर्षदेखि यसले समृद्धि देखाउन थाल्यो । यसप्रकार नेपाली लघुकथाको विकासक्रममा यसको अन्तर्यमा विभिन्न समस्या देखा परे । तिनैमध्ये कतिपय स्रष्टाका केही लघुकथा चुटुकिलाजस्ता देखिए भने कतिपय चुटुकिलामा लघुकथाको प्रभाव देखिन थालेको महसुस पाठकले गरे । यसैलाई सामान्यतः पृथक्बोध गराउने हेतुले प्रस्तुत लेख लेखिएको हो ।

२. लघुकथाको अर्थ

लघुकथा संस्कृत तत्सम शब्द 'लघु' र 'कथा'को योगबाट बनेको हो । यसको शाब्दिक अर्थ छोटो कथा भए पनि कथा लेखनमा भएको विकास र विस्तारअनुसार कथा आख्यानको बृहत् रूप हो भने लघुकथा लघुतम् रूप हो ।

लघुकथा लेखनको स्रोत साहित्यका अन्य विधाको जस्तै प्रकृति, जीवन र जगत्मा जीवनको क्रियाकलाप नै हो । जीवनजगत्मा प्रकृति प्रदत्त वा प्रकृतिबाट हेर्न, चलाउन प्राप्त भएका सामग्री प्राकृतिक कला वा सिर्जनाभित्र पर्छ भने प्रकृतिका वस्तु लिएर मानव निर्मित सिर्जना कृत्रिम कला वा सिर्जनाका रूपमा चिनिन्छ । कलालाई ललित र व्यावहारिक दुई भागमा विभाजन गरिएको छ यसमध्ये वास्तु, मूर्ति, चित्र, सङ्गीत, साहित्य आदि ललितकला र कुनै पनि काम राम्रोसित गर्ने सिप, कौशल आदि व्यावहारोपयोगी चाँसट्टी कला व्यावहारिक कला हो । ललितकलालाई चित्त प्रसन्न पार्ने, मन पर्दो, प्यारो, प्रिय, सुन्दर, रमणीय, कोमल, नरम, मृदु, लावण्य आदिले भरिएको कला भनिन्छ । ललितलाई नेपाली बृहत् शब्दकोशमा अलङ्कारसँग जोडेर ललितालङ्कार पनि भनिएको छ । यसको अर्थ कुनै पनि कार्य वा घटनालाई प्रत्यक्ष रूपमा वर्णन नगरी त्यस्तै अरु कुनै कार्य वा घटनाको उल्लेख गर्दा पर्ने अलङ्कार भनिएको छ । ललित शब्दका यी प्रासङ्गिक अर्थ हेर्दा सम्पूर्ण साहित्यका विधा, उपविधा वा प्रविधाले मनलाई आह्लादित बनाउनुपर्ने हुन्छ । यसमा सौन्दर्य र लावण्यजस्ता गुण हुनुपर्छ । साथै कुनै पनि घटनालाई कुराकानीमा जस्तो प्रस्तुत नगरी भएका घटनालाई वा भन्नुपर्ने कुरालाई घुमाउरो तरिकाले व्यक्त गर्नुपर्छ । सिधा भन्नुलाई उपदेश आदेशका रूपमा बुझिन्छ भने त्यसलाई नै घुमाएर सुन्दरतासाथ अर्थबोध हुने गरी व्यक्त गर्दा साहित्य हुन्छ । लघुकथा बुझ्न साहित्य बुझ्नुपर्छ । सहित हुनुको भाव वा गुण साहित्य हो । जीवनजगत्मा विभिन्न विषय छन् । नवीन विषय पनि थप्दै छन् । यी विविध विषयलाई रूप, गुण, भावना आदिले सुन्दर बनाई सबैको हित अर्थात् प्रकृतिकै लाभका लागि सिर्जित रचना साहित्य हो । साहित्यलाई वाङ्मय पनि भनिएको छ । वाङ्मय भनेको गद्य वा पद्य भाषामा लेखिएको शास्त्र तथा काव्य दुवै प्रकारका समस्त भाषामा बद्ध रचनाको समूह वा ग्रन्थ हो । वाङ्मयभित्र शब्दहरूले युक्त वा वाणी र वचन पनि निबद्ध हुन्छ । त्यसैले लघुकथा के हो भनेर बुझ्न आख्यानका सबै विधा बुझ्न आवश्यक छ ।

सामान्यतः जीवन र जगत्सम्बद्ध घटनामध्ये एक वा बढी मूल (आधिकारिक) कथानकसँग सम्बद्ध भई दुई वा बढी प्रासङ्गिक कथानकको मेलबाट सिर्जित रचना उपन्यास हो । यसमा मूल कथानकसँगै आधिकारिक कथानकले व्यापक परिवेश र असीमित पात्र लिएको हुन्छ । उपन्यासले कथाको तुलनामा धेरै उद्देश्य प्रवाह गरेको हुन्छ । त्यस्तै कथामा जीवनजगत्का घटनामध्ये कुनै एक पक्षसँग सम्बन्धित घटना वा चरित्रलाई गद्यभाषाका माध्यमबाट प्रस्तुत गरिन्छ । यसमा उपन्यासको तुलनामा सीमित परिवेश र थोरै जीवन्त पात्र प्रयोग गरिन्छ । यसमा आधिकारिक कथा एउटा हुन्छ भने आवश्यकतानुसार आधिकारिक कथानकलाई जीवन दिने प्रासङ्गिक कथानक पनि आउँछ । यसै गरी जीवन र जगत्सम्बद्ध घटनामध्ये कुनै खास घटना, अनुभूति र विचारलाई विशेष फैलावट र विस्तारका साथ कुनाकाप्ची छानबिन गरी गद्यभाषामा लेखिएको कथा छोटोकथा हो । यसको आयामगत विस्तार लघुकथाको भन्दा लामो र लामो कथाको भन्दा छोटो हुन्छ । यो मझौला आयाममा लेखिन्छ । यसको स्थापित मान्यता बन्न सकेको छैन । यस विषयमा केही बहस भने भएको छ । यसै परिप्रेक्ष्यमा जीवन

र जगत्मा घटेका वा घट्न सक्ने घटना वा व्यक्तिका चरित्रमध्ये कुनै खास घटनाले उब्जाएको द्वन्द्वात्मक परिणामलाई कारण र कार्यको शृङ्खलामा उनेर गद्यभाषामा लेखिएको आख्यान लघुकथा हो । यो तीव्र गतिका साथ परिणाम प्राप्तिका लागि अगाडि बढ्छ । यस आधारमा जीवन र जगत्को एउटा प्रवाहमा जमेको घटनालाई कुतूहल, कलात्मकता वा द्वन्द्व/सङ्घर्ष सिर्जना गरी शृङ्खलाबद्ध प्रस्तुतिका साथ गद्यभाषाका माध्यमबाट चोटिलो समापनसाथ लघु आयाममा लेखिएको कथा लघुकथा हो ।

३. चुटुकिलाको अर्थ

लघुकथा र चुटुकिलाबिच फरक जान्न यसको शाब्दिक अर्थमा जान आवश्यक छ । चुटुकिलालाई नेपाली बृहत् शब्दकोशमा नाम र विशेषण शब्दका रूपमा अर्थाइएको छ जसमध्ये नाम पदवर्गअनुसार कुनै मनोरञ्जक वा घतलाग्दो कुरो वा त्यस्तो मनोरञ्जन दिने वा घत लाग्ने बोली वा कुरालाई चुटुकिलो भनिएको छ भने विशेषण पदवर्गको अर्थमा छोटो, छरितो र चिटिक्कको भन्ने अर्थ दिइएको छ । यस अर्थलाई हेर्दा चुटुकिलो विशेषण शब्दभन्दा पनि नामसँग जोडिएको देखिन्छ । नाम शब्दको अर्थमा हेर्दा मनमा घत/असर वा मन छुने गरी मनोरञ्जनको उद्देश्यले भनिने बोली वा कुरालाई चुटुकिला भनिन्छ । यसबाट यो लेखन नभई सुन्ने र सुनाउने क्रममा मनोरञ्जनलाई केन्द्रमा राखी सुरु भएको देखिन्छ । शाब्दिक अर्थ हेर्दा यसको सुरुआत लेखनभन्दा रमाइलाका लागि भन्न विकास भएको बुझिन्छ ।

चुटुकिलालाई अङ्ग्रेजीमा जोक्स भनिन्छ भने हिन्दीमा चुटकुला, परिहास, लतीफा आदि भनिन्छ । अङ्ग्रेजीमा जोक्सको अर्थ 'मनोरञ्जनका लागि हाँसो गर्न गरिने कुरा' तथा 'रमाइलाका लागि गरिएको चाल' भनिन्छ । हिन्दीमा चुटकुलाको अर्थ चमत्कारले भरिएको तथा विलक्षण युक्त भनाइ हो । हिन्दीमा यसलाई आनन्द दिने कुरो र लतीफा पनि भनिएको छ । यसरी हिन्दी चुटुकिलाप्रेमी र साहित्यकारले अट्टहास उत्पन्न गराउने उद्देश्यले भनिने कुरालाई चुटकुला भनेका छन् ।

चुटुकिलाका यी अर्थहरू हेर्दा यसलाई बोली वा कुराको रूपमा लिइएको छ । हाँसो, हैसी, मजाक, दिल्लगी, मनोरञ्जन र अट्टहास उत्पन्न गराउने बोली भनिएको छ । यसरी कथन, बोली वा उक्तिका रूपमा सुरु भई वर्तमान समयमा लेखिने र छापिने भएसँगै यसको विकास र विस्तार हुँदै गएको छ । चुटुकिला लेख्यभन्दा कथ्य रूपसँग जोडिएको छ । यसको उद्देश्य ज्ञान, उपदेश वा हित गर्नुभन्दा मानिसलाई तत्काल मनोरञ्जन दिनु हो । चुटुकिलाको यही विशेषताका कारण मनोवैज्ञानिक तथा मनोसाहित्यकारले यसलाई मानिसका लागि उपयोगी मानेका छन् । मानिसलाई दिक्क हुनबाट बचाउने, मानिसको स्वभाव परिवर्तन गरिदिने कुराकानीका रूपमा चुटुकिलालाई लिएका छन् । यसैकारण यसलाई साहित्यको कुनै विधासँग सम्बन्धित गरेको देखिँदैन ।

यसप्रकार शाब्दिक अर्थमा ध्यान दिने हो भने लघुकथाको सम्बन्ध, आख्यान हुँदै साहित्य, ललितकला, कला र जीवनजगतसँग छ भने चुटुकिलाको सम्बन्ध मनोरञ्जन दिने बोलीसँग छ । तथापि कृतिका रूपमा हेर्दा यसको सम्बन्ध वाङ्मयसँग प्रत्यक्ष रूपमा जोडिन्छ । वाङ्मयसँग जोडिएको नाताले यो कला हो अनि बोली वा कुरासँग जोडिएकाले यो व्यावहारिक कला हो । यसै नाताले चुटुकिला पनि कला हो । यसरी हेर्दा साहित्यको कुनै पनि विधा, उपविधा वा प्रविधाका रूपमा चुटुकिलो जोडिएको देखिन्छ । यति हुँदाहुँदै पनि यसमा घटना, विचार

वा बोलीका केही प्रसङ्ग जोडिएको हुन्छ । डा. विदुर चालिसेको लघुकथाकल्प (२०८०) (लघुकथन संसक्तिको आधार, आकाङ्क्षा र शक्ति) मा सरलवाक्य, टुक्का, उखान, गाउँखाने कथा, कैरन, प्रकरी (उपाख्यान), पताका (उपाख्यान), किस्सा (कहानी) उपाख्यान (कथात्मक) कथाकुथुङ्ग्री हुँदै लघुकथालाई चिनाइएको छ । तथापि यसमा पनि चुटुकिलाको प्रसङ्ग छैन । यसबाट पनि चुटुकिला लेख्यभित्र नरहेर बोली वा कुराभित्र पर्ने अनुमान गर्न सकिन्छ ।

४. लघुकथा र चुटुकिलाबिच फरक

प्रस्तुत उपशीर्षकमा एउटा लघुकथा र एउटा चुटुकिलाका आधारमा लघुकथा र चुटुकिलाबिच फरक जाँच्ने कोसिस गरिएको छ । यस सन्दर्भमा यहाँ किशोर पहाडीको किंवदन्तीमा सङ्गृहीत लघुकथा लिइएको छ भने www.bikramgautan.com.np बाट चुटुकिला साभार गरिएको छ :

४.१. घटना

लघुकथा : अर्धसत्य - किशोर पहाडी दुधको लाइन थियो । एक जना मान्छे असिनपसिन गरी दगुदै आएर लाइनभन्दा अगाडि बस्न खोज्यो । लाइनमा एक घण्टादेखि उभिएको गोविन्दले त्यसलाई पाखुरा समातेर तान्यो र भन्यो, 'लाइनमा बस् ।' त्यो मान्छेले रूँला भै अभिनय गर्‍यो- 'मेरी आमा बिरामी हुनुहुन्छ । उहाँलाई दुध लग्न लागेको ।' गोविन्दले भन् तान्यो उसलाई र भन्यो- 'फटाहा कुरा नगर, साले ! हामीलाई थाहा छ- आफ्नी आमाको निम्ति कसैले पनि यति धेरै सेवा गर्दैन । स्वास्नीलाई भन् न बरु, म पत्याउँछु ।'	चुटुकिला : तिमी टुलो भएर के गर्छौ ? शिक्षक : तिमी टुलो भएर के गर्छौ ? राम : बिहे... शिक्षक : होइन, मेरो मतलब तिमी टुलो भएर के बन्छौ ? राम : दुलाहा ... शिक्षक : हरे ! मेरो मतलब तिमी टुलो भएर के हासिल गर्न चाहन्छौ ? राम : दुलही ... शिक्षक : उफ ! मेरो मतलब तिमी टुलो भएर आफ्ना बाआमाका लागि के दिन चाहन्छौ ? राम : नाति ...
---	--

माथि एकातिर लघुकथा छ । अर्कातिर चुटुकिला छ । पहिले लघुकथाका घटना हेरौं :

- गोविन्दे दुधको लाइनमा एक घण्टा अगाडिदेखि रहनु
- एक जना मानिस दौडिँदै आएर लाइनको अगाडि बस्नु
- गोविन्देले त्यसलाई तान्नु र पछाडि गएर लाइनमा बस्न भन्नु
- त्यसले रूँदै आमा बिरामी परेकोले आमाका लागि दुध लिन आएको भन्नु
- गोविन्दले भनै बल लगाई तानेर आमाको निम्ति होइन स्वास्नीका लागि दुध लैजान लागेको भने मात्र पत्याउने कुरा गर्नु

माथि लघुकथामा आख्यानको जस्तो घटना शृङ्खला छ । चुटुकिलाको घटनामा शिक्षकले टुलो भएर के गर्छस् भनी विद्यार्थीलाई सोधेको मात्र छ । अर्थात् यसमा एउटा मात्र घटना छ ।

४.२. पात्र

पात्रबारे थाहा पाउन फेरि 'अर्धसत्य' पढौं । दुधको लाइन बसेको गोविन्दे, आमाका लागि दुध लिन आएको मानिस, आमा, दुधको लाइनमा रहेका अरु मानिस पात्र छन् । यी प्रमुख/सहायक, सत्/असत्, गतिशील/स्थिर, वर्गीय/व्यक्तिगत, मञ्चीय/नेपथ्य, बद्ध/मुक्तका साथै अन्य चारित्रिक गुणयुक्त छन् । तर चुटुकिलामा शिक्षक, विद्यार्थी पात्र प्रत्यक्ष रूपमा तथा बा, आमा, दुलही,

नाति कुराकानीमा पात्र छन् । शिक्षक र विद्यार्थी मञ्चीय पात्र भए पनि यिनले चारित्रिक विशेषता बहन गर्न सकेका छैनन् । यसमा चरित्र निर्माण भएको छैन ।

४.३. परिवेश

'अर्धसत्य'मा दुधको लाइन बसेको स्थानमा प्रत्यक्ष घटना घटेको छ । दुध किन्न लाइन बस्नुपरेको अर्थात् दुध अभाव हुँदा पालो पर्खेर किन्नुपर्ने समय छ । आमा बिरामी परेको घटनालाई दिमागमा राख्ने हो भने लामो समय देखिए पनि घटित घटनाको समय सीमित छ । आमा बिरामी हुनु, आमालाई दुध खान दिन किन्न आउनु, लामो लाइन भए पनि आमालाई लगेर खुवाउन पछाडिका मान्छेको पालो मिचेर अगाडि बस्नु, एक घण्टादेखि लाइन बसेको गोविन्दलाई पालो मिच्नेसँग रिस उठ्नु र पाखुरा समातेर तान्नु, आमालाई दुध लिन आउनेले आमाको समस्या (कारुणिक भाव) देखाई अगाडि बस्ने अनुमति माग्नु, गोविन्दले आमाभन्दा स्वास्नी प्यारो ठान्नुपर्ने जमानामा आमाका लागि दुध माग्दा विश्वास नगर्नुजस्ता परिस्थिति निर्माण भएका छन् ।

चुट्किलामा शिक्षकका कारण कक्षाकोठा हो कि भन्ने देखिए पनि कक्षा वा स्कुलबाहिरको स्थान हुन सक्ने सम्भावना छ । यसमा स्थानगत र कालगत परिवेश छैन । त्यस्तै, यसमा पात्र छन् तर घटना घट्नुको परिस्थिति निर्माण छैन ।

४.४. भाषाशैली

लघुकथा र चुट्किला दुवैमा गद्य भाषाको प्रयोग हुन्छ । संवादका आधारमा हेर्ने हो भने लघुकथामा घटना वर्णन गरी कुराकानीका क्रममा संवाद हुन्छ तर चुट्किलामा सुखाट नै संवाद छ र संवादकै सिलसिलामा अन्त्य भएको छ । यसमा एक पात्रले सोध्ने र अर्कोले जबाफ दिने काम भएको छ । जबाफ दिनेबाट उपयुक्त जबाफ नआई ठट्टा र मजाकका रूपमा आउँदा फेरि नबुझेको हो कि भनी सटीक उत्तर पाउन शिक्षकले प्रश्न सोधेको छ तर जबाफ दिनेले पटक पटक हाँसो उत्पन्न हुने मजाकका रूपमा जबाफ दिइरहेको छ । यसमा अनि, अनि वा त्यसपछि, त्यसपछि जस्तो क्रममा कुराकानी अगाडि बढेको छ । यसमा रस परिपाक हुने रसका तत्त्वमध्ये आलम्बन विभाव (पात्र) प्रयोग भए पनि उद्दीपन विभाव, विभाव, व्यभिचारी भावको प्रयोग छैन । तथापि लघुकथामा विषयालम्बन र आश्रयालम्बनजस्ता विभाव, उद्दीपन विभाव, अनुभाव, व्यभिचारी भाव हुँदै स्थायीभाव उत्पन्न भएको छ । लघुकथामा बिम्ब, प्रतीक, अलङ्कार, रीति, गुण, वक्रोक्ति, ध्वनिजस्ता पूर्वीय शास्त्रले प्रतिपादन गरेका साहित्यिक चिन्तन वा मान्यता प्रयुक्त छ । यसमा ललितकला, साहित्यिक गुण, आख्यानको गुण र स्वयम् लघुकथाका गुण छन् । यसको विपरीत चुट्किलामा छैन । चुट्किला प्रश्न, जबाफ, अर्को प्रश्न अर्को जबाफ हुँदै ठट्टा, परिहास वा मजाकमा सकिन्छ । यसैले शैलीका कोणबाट पनि लघुकथा र चुट्किलाबिच फरक छ ।

४.५. उद्देश्य

उद्देश्यका कोणबाट लघुकथालाई हेर्दा यसले आमाभन्दा श्रीमतीले भनेको मान्ने वा श्रीमतीको इच्छा पूरा गर्न बाध्य भएका कारण आमालाई दुध लगिदिन लागेको कुरा सामाजिक विकासमा असुहाउँदो भएको देखाउन खोजिएको छ । यसका विपरीत चुट्किलामा शिक्षकले विद्यार्थीको भविष्यबारे जिज्ञासा राखी प्रश्न सोधेको छ तर विद्यार्थीले ख्यालठट्टा र मजाकमा उत्तर दिएको छ । यसबाट चुट्किलामा हासपरिहास हुने, सुस्देखि अन्तसम्म मजाकका कुरा भई

मानिसलाई जिल्याउने, छक्क बनाउने, उटपट्याङ बनाउने काम हुन्छ । यसको उद्देश्य व्यक्ति, समाजको हित, विचार वा मान्यताको पुष्टि वा स्थापनामा नलागी रमाइलो हुन्छ । यो छेउ न टुप्पाको कुराकानीको सन्दर्भबाट मानिस, समय, घटना वा परिवेशको खिल्ली उडाएर मनोरञ्जन दिनमा केन्द्रित रहन्छ ।

४.६. दृष्टिविन्दु

लघुकथामा स्रष्टाले विषयवस्तुलाई प्रथम (आन्तरिक) वा तृतीय (बाह्य) पुरुष दृष्टिविन्दुका माध्यमबाट प्रस्तुत गर्छ । माथिको लघुकथामा तृतीय वा बाह्य दृष्टिविन्दु छ । यसका विपरीतमा चुटकिलामा नाटकमा जस्तो संवाद छ तर घटनाको उठान नभई संवादको उठान छ । पात्रको चारित्रिक विकास र चित्रणका आधार नभई पात्र खडा भई बोलेका मात्र छन् । यसमा दृष्टिविन्दुले कुनै महत्त्व बोकेको देखिँदैन । संवादले चुटकिलामा नाटकीय गुण देखाए पनि साहित्यिक गुण वा विधागत मान्यता वा स्वरूपमा आएको देखिँदैन ।

४.७. द्वन्द्व

माथिको लघुकथामा गोविन्दे र दुध लिन आउनेबिच बाह्य द्वन्द्व छ । दुध लिन आउने र उसको परिस्थितिबिच पनि द्वन्द्व छ । नैतिक नियम अर्थात् मान्छेहरू लाइनमा बसेको देखादेख्दै लाइन मिचेको देखाई नियम मान्ने वा नमान्नेबिचको द्वन्द्व पनि छ तर चुटकिलामा द्वन्द्व नभई मात्र सवालजबाफ छ । यसैबाट समापन भएको छ ।

४.८. कुतूहल

माथिको लघुकथामा दुध लिन लाइन बसिरहेको ठाउँमा असिनपसिन भई दौडँदै आएको मानिस लाइन बस्ला वा नबस्ला, ऊ लाइनको बिचमा छिरेपछि उसलाई पछाडि बस्नेले बिचमा छिरी दुध लिन देला वा नदेला, गोविन्देले लाइनबाट थुतेपछि त्यो मानिस लाइनको पछाडि जाला वा नजाला, मानिसले आफ्नो परिस्थिति बताएपछि भगडा गरेर भए पनि नियम मान्न लगाउने गोविन्देले परिस्थितिलाई सामान्य बनाउला वा नबनाउला, गोविन्देले श्रीमती बिरामी भएको भए पत्याउँथेँ भन्दा अब घटनाले के मोड लिन्छ होला भन्ने जिज्ञासा वा कुतूहल छ । चुटकिलामा पनि तिमी भविष्यमा के बन्ने भन्ने प्रश्नको उत्तर के आउला, मजाकको उत्तर आएपछि अर्को उत्तर के आउला भन्ने जिज्ञासा हुन्छ र अन्तमा विचारहीन, सन्देशहीन, विवेकहीन, उटपट्याङ उत्तरले प्रश्न सोध्ने र सुन्ने सबैलाई हिस्स बनाउँछ । यसबाट चुटकिलामा कुतूहल भए पनि कुरा वा जबाफ एकपछि अर्को उटपट्याङ, हस्याइलो र ठट्यौलो बन्दै जान्छ ।

४.९. शीर्षक

लघुकथामा विषयवस्तु वा पात्रका आधारमा शीर्षक राखिन्छ । यसैअनुसार 'अर्धसत्य' राखिएको छ । चुटकिलामा विषयको खास तुक र प्रसङ्ग नहुने हुँदा शीर्षक राखिन्न । तथापि चुटकिला सङ्ग्रहमा कुराकानीको सन्दर्भ वा कुनै कथनलाई नै शीर्षक बनाएर राखिएको पाइन्छ । जस्तो कि माथिको चुटकिलालाई 'तिमी तुलो भएर के गर्छौं ?' भनी शीर्षक राखिएको छ ।

५. लघुकथा चुटकिला बन्न सक्ने स्थिति

लघुकथा चुटकिला बन्न सक्ने स्थिति पनि रहन सक्छ । यसका लागि माथिको 'अर्धसत्य'लाई यसरी परिवर्तन गरी हेरौं :

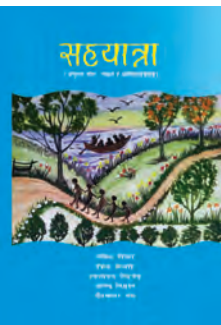
गोविन्देले भन्यो- "लाइनमा बस् । '

केटाले भन्यो- 'मेरी आमा बिरामी हुनुहुन्छ । उहाँलाई दुध लग्न लागेको ।'
 गोविन्दले भन्यो- 'फटाहा कुरा नगर, साले ! हामीलाई थाहा छ, आफ्नी आमाको निम्ति
 कसैले पनि यति धेरै सेवा गर्दैन । स्वास्थ्यलाई भन् न बरु म पत्याउँछु ।'
 यसमा लघुकथाका तत्त्व पाइँदैन । साहित्यिक र कलाका गुण पनि देखिन्न । यस अर्थमा
 यो चुटुकिला बन्छ । यसैले लघुकथाका स्रष्टाले लघुकथा लेखनलाई सामान्य मान्नु हुँदैन ।

६. निष्कर्ष

लघुकथा आख्यानान्तर्गत पर्छ भने चुटुकिला आख्यानतर विधा हो । लघुकथामा द्वन्द्वात्मक र
 न्यूनतम आदि, मध्य र अन्तको शृङ्खला देखिने घटना वा घटनावली हुन्छ भने चुटुकिलामा
 एउटा घटना, परिस्थिति, वाक्य, कथन वा बोली लिएर हँसाउने कुराकानी हुन्छ । चुटुकिला
 बोली वा कुरामा सीमित हुन्छ भने लघुकथामा आख्यानका तत्त्वहरू हुन्छन् । चुटुकिला बोलाइबाट
 गरिने मजाकपूर्ण मनोरञ्जन हो भने लघुकथा सिर्जना, कला, भाव, व्यञ्जनाजस्ता साहित्यका
 गुण बोकेको रचना हो । चुटुकिलाको उद्देश्य मनोरञ्जन दिने, अरूलाई उडाउने, मजाक गर्नेमा
 केन्द्रित रहन्छ भने लघुकथाले पाठकलाई भावमा डुबाएर आनन्द प्रदान गर्ने उद्देश्य राख्छ ।
 रसका तत्त्वहरू लघुकथाको प्राण हो भने हँसाउनु, जित्याउनु, ट्वाल्ल पारिदिनु चुटुकिलाको
 प्राण वा उद्देश्य हो । अतः लघुकथा लेखकले कला, साहित्य, आख्यान र यसका तत्त्वलाई
 ध्यान नर्दिँदा वा एउटा प्रसङ्गमा रेला गरी घुमिरहँदा लघुकथा नभई चुटुकिला बन्छ ।
 चुटुकिलामा आख्यान, साहित्य, कलाका गुण भर्दै जाँदा हाँसोमा टुङ्गिए पनि लघुकथाको
 स्वरूपमा आउन सक्छ । अतः एउटा घटना, एउटा विचार लिएर वा द्वन्द्व सिर्जना नगरी
 आख्यान तयार पार्नु राम्रो होइन । घटनाको शृङ्खला छैन भने आख्यान बन्दैन । साहित्यका
 गुण छैन भने लघुकथा हुँदैन । कलामा रहने कलात्मकता तथा ललितकलामा हुने रसिलोपन,
 सौन्दर्य र लावण्य छैन भने बातचित हुन्छ । तुक नभएको घटना, परिवेश, पात्र र उद्देश्य
 भए लघुकथा नभई उट्टा बन्छ । त्यही उट्टाका कुराले चुटुकिला बन्छ । मूलतः चुटुकिला
 रमाइलो कुराकानी भएकोले यसमा घटनाको शृङ्खला, पात्रको चारित्रिक गुणअवगुण तथा
 परिवेश नभई संवादको शृङ्खला मात्र हुन्छ । यसप्रकार एउटा कथन वा भनाइलाई लिएर
 त्यसपछि वा अनि भन्दै सवालजबाफमा समापन भए चुटुकिला बन्छ ।

(suseliif@gmail.com)

गोविन्द घिमिरे, टेकेन्द्र चेम्जोड, प्रकाशचन्द्र
 निङ्लेकु, भोगेन्द्र लिङ्देन र धीरकुमार श्रेष्ठबाट
 लेखिएको सहयात्रा (संयुक्त गीत, गजल र
 कवितासङ्ग्रह) को
 विद्युतीय पुस्तक निःशुल्क पढ्न चाहनुहुन्छ भने
 कृपया sabdankur@gmail.com मा इमेल
 गर्नुहुन अनुरोध गर्छौं ।

मानव सभ्यतालाई विभ्रमहरहे काँडाको विपक्षमा शंखघोष

तेजविलास

तिमीभित्रको कुरूप लोग्नेमान्छे
सङ्कुचित सोचले गलेको पुरुष मस्तिष्क
ईख्याउँदै गरेको विश्वासको खम्बाले
मासिँदै गरेको आधार स्तम्भ देखाउँछ
म पंख फिँजाएर उड्न खोज्दा
छातीमा रोपिएका तिम्ना बचन वाण ।

(कुरूप लोग्नेमान्छे, पृ. ३७)

नेपाली समाज आदर्शमा बाँचेको भनेर भ्याली पिट्नेहरू धेरै छन् । तिजजस्तो पर्वमा व्रत बसेर पतिको खुट्टाको पानी पिउनेको प्रचारप्रसार सामाजिक सञ्जालमा रोकिएको छैन । सदियौँदेखि पुरुष सत्ताले नारीलाई उठ्न नदिएर जालभेल गर्दै बन्धनमा पारेको विषय उठिरहेकै छ । सत्य सापेक्ष हुन्छ । अन्धविश्वासमा रहनेका लागि अधिल्लो घटना सत्य र प्रभावकारी देखिएला समानता, न्याय र समृद्धिका लागि बाधक बनेको पुरुष सत्ता भोग्नेका लागि दोस्रो विषय प्रमुख रहेको छ ।

नेपाली साहित्यका क्षेत्रमा एउटा कवितासङ्ग्रह शंखघोष लिएर उभिएकी छिन्; कवि रेखा अर्याल । शिक्षण पेसामा संलग्न कवि अर्यालले साहित्यमा अलि फरक विषयलाई प्रस्तुतिको माध्यम बनाएको देखिन्छ । विकृति र विसङ्गतिका विरुद्ध शंखघोष गर्ने उनको विचारलाई यस सङ्ग्रहमा प्रस्तुत गरिएको छ । २०७८ साल फागुनमा पहिलो संस्करण र २०७९ साल श्रावणमा द्वितीय संस्करण प्रकाशित भएको शंखघोषले नेपाली नारीको सचेत आवाजलाई प्रकाशित गरेको छ । अङ्ग्रेजी साहित्यमा स्नातकोत्तर गरेकी कवि अर्यालले नेपाली समाजमा रहेको भक्तिधारालाई समेत कवितामा स्थान दिएकी छिन् । अठतिसओटा नेपाली र आठओटा अङ्ग्रेजी भाषामा लेखिएका कवितालाई सङ्ग्रहमा समावेश गरिएको छ । यसभित्रका धेरै कविताले परम्पराका नाममा रहेको लेखनशैली र विचारलाई तोड्न सकेको देखिँदैन तथापि केही थान कविताले व्यङ्ग्यभाव र विद्रोही चेतलाई मुखर गरेको छ । कवि एउटा धार्मिक समुदाय मान्ने हुन सक्छ तर उसको लेखनमा धार्मिक कट्टरपन भल्किनु हुँदैन भन्ने विश्वव्यापी मतलाई यहाँ खण्डन गरिएको छ । समाजमा रहेको खराब संस्कृतिलाई मासेर नवीन संस्कृति बसाउन लाग्नु कविको स्वधर्म हो । संस्कृतिको नाममा विकृति वा विसङ्गति पालेर बसेका समाज, सम्प्रदाय वा मतलाई उच्छेद गर्ने काम लेखकले गर्ने पर्छ । समाजमा एउटा नवीन आशाको सञ्चार गराउन ढिलो नगरी स्वतन्त्रता, समानता र समन्यायको उद्घोष गर्नु कवि/लेखकको जिम्मेवारी हो ।

कवि अर्याल हाम्रो देशमा भएका धेरै विकृति र विसङ्गतिहरू नजिकबाट नियालेर कवितामा तिर्नालाई स्थान दिन्छिन् । समाज व्यवस्थादेखि राज्य व्यवस्थामम्म हेर्दा लाग्छ शासन गर्नेहरू जनमैत्री छैनन्, नारीमैत्री छैनन् अनि राष्ट्रमैत्री छैनन् । त्यसो भए शासकहरू हिंस्रक व्यवहार

देखाइरहेका छन् ? हो यही नै आजको वास्तविकता हो;

प्रिय ओम्नी

तिमीले तेस्रो कोतपर्व नित्याउने भयौ

विश्वासिलो पात्रले सचेत गर्छ बुभ्यौ

पछि गोहीको आँसु भाउँ

माईतिघर मण्डलामा

मैनबत्ति बाल्नुको के अर्थ

ओम्नी बिउँभाइदेऊ तिम्रो परमपितालाई ।

(प्रिय ओम्नी, पृ. ६९)

विश्वव्यापी रूपमा फैलिएको कोभिड-१९ ले नेपाली जनतालाई थङ्थिलो पारेका बेला चरम व्यापारी स्वार्थ समूहका कारण स्वास्थ्य सामग्री खरिदमा बदनाम भएको सम्बन्धित मन्त्रालय र विभाग अनि त्यो मन्त्रालयलाई नियमन गर्ने कार्यकारी अधिकार बोकेको प्रधानमन्त्री कार्यालयको आलोचित पक्षलाई कविले यहाँ उछितो काढेकी छिन् । राष्ट्रले संविधानमा शिक्षा, स्वास्थ्य आदिको धारा राखेर मात्र कहाँ हुन्छ र ! भएको व्यवस्थालाई निलम्बन गरेर गलत तरिकाले ठेक्का लगाई महँगोमा सामग्री आयात गर्दा जनताको सुविधाभन्दा माफियाको सहयोगमा बढी ध्यान पुगेको विषय सर्वत्र उठेको थियो । हो, समाजभित्र घटेका यस्ता समसामयिक विषयले साहित्यका माध्यम भएर सुसूचित गर्ने पर्छ ।

सत्ता आफूलाई सर्वोच्च मान्छ । सत्तामा कसरी पुगेको भन्ने विषय बिसिदिन्छ । जनताको आशा र भरोसा बन्न नसके यो व्यवस्थामा समेत हजारौं प्रश्नचिह्न खडा हुन्छन् । व्यवस्थाले मात्र गर्ने केही होइन । अवस्था फेर्न समाजका सचेत वर्गले खबरदारी गरिरहनुपर्छ, राज्यको अङ्ग पुलिस, प्रशासन, सेना, न्यायालयले जनताका पक्षमा काम गर्न पन्यो नि ! पार्टी जुनसुकै होस् वा सरकारको नेतृत्व जसले गरोस्, विषय कार्य सम्पादनको हो । कवि कतै आफ्नो जीवनयात्राको प्रेमिल गीत गाउन त कतै देशको सार्वभौम सत्ताप्रतिको सचेत आवाजलाई घन्काउन अधि छन् ।

महावीर र कुलमान रोएको मेरो देशमा

धूलो र हिलोको एम्बुसबाट

जसोतसो ज्यान जोगाएका सर्वसाधारण

पुनः लामबद्ध हुन्छन्

देश बेचुवालाई सर्वशक्तिमान् बनाउन

गर्जन मात्रका सिंहलाई

सिंहासनमा चढाउन ।

(देशको बेथिति, पृ. ३३)

कविजी हामी जनता साँच्चै भेडाबाखाजस्तै छाँ भन्ने विषयलाई स्मरण गराउँछिन् । देशभित्र रहेको विषयलाई मसिनो ढङ्गले बुझ्ने र त्यसलाई समाधान गर्न चाल्नुपर्ने कदमबारे बहस चलाउन ढिला गर्न नहुने विचार कवितामा छ । हाम्रो सर्वाभौमसत्ता त्यतिबेला मात्र जोगिन्छ जतिबेला हामी हाम्रो देशबारे राम्रो बुझ्ने र बदल्ने नेतृत्व निर्माण गर्न सक्छौं । आज सुशासन मागेको क्षणमा हाम्रो नेतृत्व भ्रष्टाचार गरिरहेछ । यतिबेलासम्म आइपुग्दा त नाम चलेका नेता विभिन्न आपराधिक कर्ममा संलग्न भएका देखिए । नेपालीलाई नक्कली भुटानी

शरणार्थी बनाउने अनि करोडौं असुल्ने नेतृत्व मात्र होइन जनताको मतलाई नितान्त निजी स्वार्थमा प्रयोग गर्ने र संसदलाई गाली साहित्यको महोत्सव थलो बनाउनेले देशलाई कमजोर तुल्याएको हो । अर्को देशको नागरिकता लिएर नेपालको प्रतिनिधि हुनेले कहिल्यै जनताको जीवनस्तर उकास्न मद्दत नगर्ने आजको वास्तविकता हो । कवि नारीलाई विद्रोहको स्वरूप परिवर्तन गर्न आह्वान गर्छिन् :

उच्च आवाजको उठान
मशाल र नाराबाजी
विद्रोहका रूप हुन् यदि भने
हुन सक्छ अझै सशक्त प्रयोग
आवाजविहीन विद्रोह ।

(विद्रोह, पृ. ५९)

समाजलाई योग्य बनाउने यात्रामा अग्र भागमा उच्च योगदान दिएका नारीलाई हेपेर व्यवहार गर्ने अनि देश विकसित र सम्यता बलियो भएन भनेर चिन्ता गर्नेप्रति विद्रोह जारी छ । मान्छे विचार बोकेर हिँड्ने प्राणी हो । मानिसले बोकेको विचार आफूलाई मात्र होइन सिङ्गो समाजलाई उपयोगी हुन्छ । कवि नेपाली समाजलाई आचारसंहिताले केही सम्हाल्न सकिन्छ कि भन्ने आशय व्यक्त गर्छिन् । त्यस्तो आचारसंहिता जो धार्मिक भनिएको छ त्यसले अर्काको पक्षपात नगरिकनै अगाडि बढाउन सके राम्रो हुने विचार यहाँ अभिव्यक्त छ । मान्छेका स्वतन्त्रतामध्ये धार्मिक पनि एक हो । विश्वलाई धर्मले एक सूत्रमा बाँधेको नभएर धर्मका नाममा हिंसा भड्किने कुरालाई पाठकले राम्ररी बुझ्नुपर्ने हुन्छ । धर्मलाई जातीय हिसाबले अर्थ लगाउनेको कमी नभएका बेला धार्मिक स्वतन्त्रतालाई दुस्प्रयोग हुन दिनु हुँदैन भन्ने विचारलाई कविले जोड दिएको भए हुन्थ्यो भन्ने लाग्नु स्वाभाविकै हो । एउटा धर्मको पक्षमा मात्र वकालत गर्दा त्यसले समाजलाई एकतामा होइन हिंसामा लैजाने भएकाले ध्यान दिन जरूरी छ ।

कवि अर्यालले मातृभूमिप्रतिको दायित्वलाई पूरा गर्नुपर्ने विचार अभिव्यक्त गरेको पाइन्छ । मूलतः पुरुष सत्ताले नेपाली समाजलाई सम्पन्न बन्न नदिएकोप्रति कविको आक्रोश छ । विद्रोह गर्न परे पनि पछि नहट्ने तर समाजभित्रको विभेद हटाउन लाग्ने उद्घोष कवि गर्छिन् । कतै प्रकृतिको अनुपम छटाको चित्रण गर्दै समाजले प्रकृतिसँग समन्वय गर्नुपर्ने भाव अधि साँच्चिन् कवि । यसै गरी मानव सम्यताको यात्रामा पछाडि परेको नारी चेतनाको पोयालाई सँगै लगे मात्र विकासको यात्रा सहज हुने धारणा व्यक्त गर्छिन् ।

पहिलो कृतिलाई प्रभावशाली ढङ्गले प्रस्तुत गर्ने प्रयास गर्दा कतै कतै विद्रोहभन्दा आग्रहले ठाउँ पायो कि ! कतै भाषिक प्रयोगमा अझै सन्तुलन मिलाएको भए हुने थियो कि ! भन्ने पटक पटक लागिरहन्छ । मनभित्र उकुसमुकुस भएर बसेका विचारलाई कविले विद्रोह गरेर पुरुष सत्ताप्रतिको आक्रोशलाई थप सशक्त पारेको विषयले सङ्ग्रहभित्र उच्च प्राथमिकता पाएको छ । कवि समाजको विषयलाई विचारमार्फत पाठकमा पुग्दा कवितासङ्ग्रहले आकार ग्रहण गरेको छ । समाजमा रहेको लिङ्गीय विभेदतर्फ कलम चले पनि जातीय र वर्गीय विभेदले समाजलाई फन् बढी असजिलो बनाएको तर्फ कलम चुपचाप भएको त होइन ? पाठकले आगामी दिनमा यस विषयमा केही काव्यिक विचार पढ्न पाउलान् । आशा गर्ने ठाउँ प्रशस्त छ ।

(tejkamere@gmail.com)

टुक्का कविता

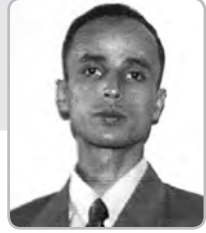
राजकुमार राजभण्डारी 'खोटाङ्गे'
(मध्यपुरठिमी ५, सङ्गम कोलोनी, राधेराधे, भक्तपुर)

१. दुःख देखेर कसैले बुझ्दैन मर्म
भविष्य बनाउन गर्नु असल कर्म ।
२. खोरिया फाँडी खेती गरे हुन्छ बरु हित
सुख खोज्न परदेश जाने नगाउनू गीत ।

(rajkumarrajbhandari1@gmail.com)

कोसिस

उपेन्द्र भट्टराई

हनुमानले छाती च्यातेर
रामसीता देखाएभैं,
म पनि आज मन नलागी नलागी
छातीमा मेरो नेताको तस्बिर भुन्ड्याएर
हात हल्लाई हल्लाई,
जिन्दावाद अनि मुर्दावादको नारा लगाउँदै
उभिएको छु,
इतिहासको यो कठघरामा
परिवर्तनको कोसिसलाई,
स्वार्थले मूर्त रूप दिन ।

(upendrabhattarai78@gmail.com)

तेहथुमको साहित्यिक इतिहास : एक विहङ्गावलोकन

आचार्य अ.
(सुन्दरहरैँचा १२, मोरङ)

पत्रकारिता, साहित्य लेखन र अनुसन्धानमा विशेष अभिरूचि भएका अध्येता केशु विरहीको तेहथुमको साहित्यिक इतिहास (२०८०) नवीं कृतिका रूपमा पाठकसमक्ष आएको छ । यसअघि उनको बेलबारीको साहित्यिक इतिहास (२०७९) प्रकाशित भएको थियो । यो उनको तेहथुमको साहित्यिक इतिहास लेखनका लागि आधारभूमि बन्यो । यसको प्रकाशनले विरहीलाई अनुसन्धाताका रूपमा प्रमाणित गरिदिएको छ ।

इतिहास लेखन जोकोहीका लागि सहज हुँदैन । त्यसमा पनि ग्रामीण क्षेत्रले ढाकिएको जिल्लाको साहित्यिक इतिहास लेखेर तयार गर्न निश्चय नै सहज कार्य होइन । कहाँ कहाँ केकस्ता कृति लेखिए र तिनको प्रकाशन कहाँ कहाँ भयो भनेर खोजी गर्नु जसतसका लागि सम्भव कुरा होइन तर विरहीले यस्ता चुनौतीको सामना गरेर प्रस्तुत कृति तयार गरी नेपाली साहित्यको इतिहासमा एउटा ईटा थपेका छन् । यसले भावी स्रष्टामा साहित्य-सृजनका लागि ऊर्जा थप्ने छ ।

तेहथुमको साहित्यिक इतिहास ४५०+२६ पृष्ठमा समेटिएको छ । यसको महत्ता र गरिमालाई भगिराज इडनाम, मोहन सिटौला, रविमान लम्जेल, विश्वविमोहन श्रेष्ठ, हरिनारायण भट्टराई र प्रा.डा. हेमनाथ पौडेलजस्ता अग्रणी विद्वानले आत्मसात् गरेको देखिन्छ । प्रस्तुत कृतिका बारेमा उनीहरूले जुन अभिव्यक्ति दिएका छन्, त्यसबाट नै यस कृतिको समीक्षा भएको मान्न सकिन्छ । विरहीले आफ्नो जन्मथलो (तेहथुम) र कर्मथलो (बेलबारी) प्रति जुन सम्मान देखाएका छन् त्यो सबैका लागि अनुकरणीय र अनुसरणीय छ ।

वस्तुतः तेहथुमको साहित्यिक इतिहास विरहीको अदम्य साहस र उत्साहको परिणाम हो । सामग्री सङ्कलनका लागि दूरदराजका गाउँ गाउँ र बस्ती बस्ती पुगेर तिनको प्रामाणिकताको निरूपण गरी कृतिमा समावेश गर्नु चानचुने कार्य थिएन । आफ्नै श्रम, समय र सम्पति खर्च गरी समाजसम्बद्ध कृति प्रकाशन गर्ने विरहीको दिल निकै नै फराकिलो रहेछ । महँगीको मारले जनता आक्रान्त भइरहेको समयमा अलिकति पनि विचलित नभईकन यस्तो स्थूलकाय ग्रन्थको प्रकाशन गर्नुलाई लेखकको तुलो त्याग नै मान्नुपर्छ ।

साहित्य सङ्गम आठराई तेहथुमले प्रकाशमा ल्याएको भनिएको उक्त कृतिको अग्रभागमा वरिष्ठ समालोचक प्रा.डा. अभि सुवेदी, नेपाल प्रज्ञा-प्रतिष्ठानका पूर्व कुलपति गङ्गाप्रसाद उप्रेती र त्रिवि नेपाली केन्द्रीय विभागका पूर्व प्रमुख प्रा.डा. खगेन्द्रप्रसाद लुङ्गटेलका विद्वत्पूर्ण मन्तव्य राखिएका छन् । यी मन्तव्यबाट पनि कृतिको लघुसमालोचना भएको छ । स्पष्ट रूपमा भन्नुपर्दा उपर्युल्लिखित विद्वज्जनका लेखनीबाट निस्सृत शब्दगुम्फनले लेखकको परिश्रमप्रति विशेष सम्बोधन भएको छ । प्रकाशनका क्रममा सीमित विद्वानबाट आएका अभिव्यक्तिले प्रकाशनपछि अझ विस्तृत क्षेत्र लिने कुरामा सन्देह छैन । मलाई लाग्छ, विरहीको अध्यवसायले यस कृतिले मूर्तरूप लिन सकेको छ ।

कृतिलाई पाँच खण्डमा विभाजित गरिएको छ : खण्ड 'क'मा तेह्रथुम जिल्लाको साहित्यिक इतिहास, खण्ड 'ख'मा तेह्रथुमे लेखक तथा स्रष्टाको परिचय, खण्ड 'ग'मा संस्थागत परिचय, खण्ड 'घ'मा पालिकास्तरीय साहित्यिक विवरण र खण्ड 'ङ'मा परिशिष्टजस्ता प्रमुख शीर्षक छन् । प्रमुख शीर्षकअन्तर्गत उपशीर्षक र सहायक शीर्षकको चयन गरिएको छ । यिनले प्रमुख शीर्षकलाई पुष्टि गरेका छन् ।

तेह्रथुममा ग्रन्थ लेखन समाप्तिको अवधिसम्म जेजति साहित्यिक गतिविधि भएका छन्, ती सबैलाई समेट्ने प्रयास लेखकले गरेका छन् । कृतिमा साहित्यको विधागत विभाजनमा विशेष ध्यान दिइएको छ । कविताअन्तर्गत गीत, मुक्तक, गजल, नाटकअन्तर्गत एकाङ्की नाटक र पूर्णाङ्की नाटकको छुट्टाछुट्टै विवेचना गरिएको छ । यसै गरी समालोचना, निबन्ध र साहित्य इतिहासको पनि चर्चा गरिएको छ । आख्यानअन्तर्गत पर्ने कथा, लघुकथा र उपन्यासको पनि यसमा सविस्तर वर्णन गरिएको छ । यसका साथै तेह्रथुमको लोकसाहित्य, मुन्धुम र मातृभाषा साहित्य तथा बालसाहित्यको चर्चालाई यथोचित स्थान दिइएको छ ।

उपर्युक्त सबै विधामा ककसको केकस्तो देन छ भन्ने कुरालाई लेखकले कृतिमा सूक्ष्म ढङ्गले प्रस्तुत गरेका छन् । तेह्रथुममा जन्मेका, तेह्रथुममै रहेका वा तेह्रथुमबाट बसाइँ सरी अन्यत्र कर्मथलो बनाएका स्रष्टा-द्रष्टाले प्रस्तुत कृतिमा स्थान पाएका छन् । पाइएसम्म र भेटिएसम्मका सबै साहित्य सर्जकको यथातथ्य परिचय दिएर विरहीले सबै लेखक-कविको मनोबल उठाउने काम गरेका छन् । केही लेखन थालेका तर लेखनबाट निराश हुन पुगेका नवोदित लेखकलाई पुनः लेखनमा प्रवृत्त हुन प्रस्तुत कृतिले आह्वान गरेको छ ।

लेखक तथा स्रष्टाको कृति परिचयका साथै तेह्रथुमको साहित्यिक इतिहासमा तेह्रथुमका सबै साहित्यिक सङ्घसंस्थाको पनि यथोचित परिचय प्रस्तुत गरिएको छ । छापा माध्यमका पत्रपत्रिकादेखि एफ.एम. रेडियो तथा अनलाइन मिडियासमेत समेटिनाले विवेच्य ग्रन्थ विश्वसनीय छ । तेह्रथुमसँग सम्बद्ध शोधपत्र, स्मृतिग्रन्थ, स्मारिका/विशेषाङ्क तथा वंशावलीले ग्रन्थको आकर्षण बढेको छ ।

जिल्लाका छोट्टै पालिकामा भएका साहित्यिक गतिविधि समेटिएकाले जिल्लास्तरीय क्षेत्रीय सन्तुलन छ । परिशिष्ट खण्डमा समाविष्ट लेखकको एकीकृत नामावलीको प्रस्तुति र सन्दर्भग्रन्थ सूचीले लेखकको अनुसन्धात्मक क्षमता र कौशलको सम्पुष्टि हुन्छ ।

आजको विश्वमा अनुसन्धानको अधिक महत्त्व रहेको यथार्थलाई हृदयङ्गम गरी उत्साही लेखक विरहीले यस क्षेत्रमा कलम चलाए । पत्रकारिता र साहित्य लेखनको पनि राम्रो अनुभव भएकाले अनुसन्धान कार्यमा लाग्न उनलाई विशेष सघाउ पुग्यो ।

अस्ट्रेलियामा शब्दाङ्कुर पाइने ठाउँ

शब्दाङ्कुर बुक्स एन्ड पब्लिकेसन, अस्ट्रेलिया

sabdankuraustralia@gmail.com

Phone: 061-0403721631 (Whats App and Viber)

सिडनी, अस्ट्रेलिया

कोरोना कहरको क्रन्दन

रामदयाल राकेश

छिमेकीको के हालखबर छ भनेर जहिले पनि फोन गरेर सोधिराख्नुहुन्छ । उहाँ भन्नुहुन्छ अहिले संसारभरि मृत्युको मौसम आएको छ विशेष गरेर नेपालमा । उहाँको कथनमा सत्यता भक्तिकनु स्वाभाविक छ किनभने नेपालमा न खोपको व्यवस्था छ न आवश्यक औषधी नै उपलब्ध छ । कोरोना सङ्क्रमणका कारण सरकारले लकडाउनको अवधि जति बढाए पनि सङ्क्रमण दर घटिराखेको छैन । यहाँसम्म कि मृत्युदर पनि घट्ने सम्भावना देखिँदैन । एकपल्ट कोरोना सङ्क्रमण भएपछि बाँच्ने सम्भावना न्यून हुन्छ । अस्पताल भर्ना भएका सङ्क्रमितको जिउज्यान जोखिममा परेको हुन्छ । बेचारा चिकित्सकले पनि के गर्नु । चिकित्सक र परिचारिका सकेसम्म ज्यान हत्केलामा राखेर सङ्क्रमित बिरामीको सेवासुश्रुषामा कसर बाँकी राख्दैनन् तर खोपको अभावमा के गर्नु यिनीहरूले । खोप नै अहिले सबैभन्दा रामवाण औषधी साबित भइराखेको छ । विश्व मानव समुदायको आशा र विश्वासको एक मात्र आधार खोप भइराखेको छ । हिन्दी भाषामा एउटा उखान छ, 'डुबतेका तिनका सहारा ।' अङ्ग्रेजीमा यसको उल्था गरिएको छ, A dying man catches the straw. अहिले अमेरिकामा मानिस मास्क नै नलगाई निर्धक्क सडक, बजार र गल्ली गल्लीमा घुमरिहेका छन् किनभने तिनीहरूले खोप लगाइसकेका छन् । अब तिनीहरूलाई कोरोनाको कहर एवम् प्रभावको कुनै परवाह छैन । नेपाल सरकारको ढङ्ग पुगेको छैन । विभिन्न राष्ट्रले खोप दिन वाचाबन्धन गरिसकेका थिए तर सफल कूटनीतिको अभावमा अहिले आएर अब २०२२ मा मात्र खोप उपलब्ध गराउने नीति बनेको छ । कूटनीतिक पहल भएको भए अमेरिकाले उहिले खोप दिन सक्थ्यो तर सो सम्भव भएन । अब २०२२ सम्म पर्खिनुबाहेक अरु विकल्प छैन । प्रोटोकलको ख्यालै नगरी सोभै राष्ट्रपतिबाट अरु अरु देशसित पनि कूटनीतिक पहल गरिँदा कतिपय देशले यसलाई सफल कूटनीति मानेन । ६५ वर्ष नाघेका ज्येष्ठ नागरिकलाई फागुन २३ मा पहिलो डोज दिनेमा अन्योल छ किनभने खोप छिमेकी राष्ट्र भारतबाट आउन सकेको छैन । यता ज्येष्ठ नागरिकको हैसियत हेर्नलायक छ । यिनीहरू पश्चात्ताप गर्न लागेका छन् कि बेकारमा पहिलो डोज लिएँ भनेर । दोस्रो डोजको समयसीमा समाप्त भइसक्यो कि शेष छ ? यस विषयमा नेपाल सरकारको स्वास्थ्य मन्त्रालय मौन छ । यसपालिको लकडाउनमा तीन तीनओटा स्वास्थ्य मन्त्रीको खोसुवा भइसकेको छ । तत्कालीन स्वास्थ्य मन्त्री हृदयेश त्रिपाठीले घोषणा गर्नुभएको थियो कि फागुन महिना मेरा लागि फलदायी छ । नभन्दै फागुनको अन्तिममा भारतबाट खोप आयो तर ज्येष्ठ नागरिकको जीवन कष्टकर भएको छ र कोठामा थन्किनुबाहेक कुनै अरु विकल्प छैन । यहाँसम्म कि अति आवश्यक स्वास्थ्य परीक्षणका लागि भए पनि अस्पताल जान अभिस्त्र्चि देखाइरहेका छैनन् । एक त कोरोनाको डर अर्कोतर्फ मधुमेह, उच्च रक्तचाप, पेसाबथैलीको आवश्यकीय चिकित्सा लिनबाट वञ्चित भएका छन् ।

वनमन्दिर.

राजेश मानन्धर

‘संवेदनाको समायोग’माथि चर्चा

पोखरा । न्यान्डम रिडर्स सोसाइटीको आयोजना, अध्यक्ष रूपिन्द्र प्रभावीको अध्यक्षता, उपाध्यक्ष गौरी तमुको स्वागत र सचिव नेपालप्रकाश अधिकारीको सञ्चालनमा सम्पन्न कार्यक्रममा नेपाली लेखक सङ्घकी अध्यक्ष रीता अधिकारी ऋतुलगायत सुरज पौडेल, हसिना बस्नेत, कृष्ण देवकोटा, डा. ईश्वरमणि अधिकारी, हिममाया पौडेलले ज्ञानु अधिकारीको निबन्धसङ्ग्रह संवेदनाको समायोगउपर चर्चा र टिप्पणी प्रस्तुत गरे ।

‘नयाँ वर्ष मनाउने परम्परा र नेपाली विक्रमीय संवत्हरू’ विषयक चर्चा

काठमाडौँ । सन्ध्याका अध्यक्ष राम विनयको अध्यक्षता, त्रिवि इतिहास केन्द्रीय विभागका प्रमुख डा. सोमप्रसाद खतिवडाको प्रमुख आतिथ्य, प्रा.डा. पशुपतिनाथ तिमल्सेना, सल्लाहकार प्रा.डा. कृष्णप्रसाद घिमिरे र वासुदेव अधिकारी, स्रष्टाहरू ईश्वरीप्रसाद लामिछाने, डा. गोविन्दप्रसाद आचार्य, डा. हरिप्रसाद सिलवाल, रामबहादुर पहारी, गायत्रीकुमार चापागाईँ, शेषमणि आचार्य, भानुप्रकाश जोशी, महेशराज खरेल, डम्बर पहडी, जयन्ती स्पन्दन, गोपालकुमार मैनाली, ओमप्रसाद कोइरालासहितको आतिथ्य र उपाध्यक्ष रमेश पोखरेलको सञ्चालनमा सम्पन्न ४५० औँ शृङ्खलामा प्रमुख अतिथिबाट ‘नयाँ वर्ष मनाउने परम्परा र नेपाली विक्रमीय संवत्हरू’ विषयमा चर्चा गर्नुभयो भने कुसुम ज्ञवाली, सोइना दाहाल, डा. नारायण चौलागाईँ, खेमराज निरौला, भानुप्रकाश जोशी, कुमार नेपाल, मन भुजेल, गोपालकुमार मैनालीले रचना वाचन गर्नुभयो ।

तिला लेकालीका कविता र गजल वाचन

काठमाडौँ । राष्ट्रिय जनसाहित्यिक सङ्घ नेपालका अध्यक्ष राम विनयको अध्यक्षता, शान्ता मानवीको प्रमुख आतिथ्य, डा. रामहरि लम्साल, नमुना शर्मा, नन्दु उप्रेती, वसन्तराज रिजाल, प्रा.डा. ध्रुवकुमार घिमिरे, डा. बमबहादुर थापा, गङ्गा कर्माचार्य, अनिल पौडेल, कणाद महर्षि, महेशराज खरेल, पार्वती राउत, सुरेश हाचेकालीको आतिथ्य र डा. हरिप्रसाद सिलवालको सञ्चालनमा सम्पन्न ‘अविरल जनसाहित्य यात्रा’को ८९ औँ शृङ्खलामा तिला लेकालीले कविता र गजल वाचन गरिन् ।

प्रस्तुति : रमेश पोखरेल

आख्यान वाचन र कृति लोकार्पण

काठमाडौँ । सुरभि साहित्य प्रतिष्ठानका अध्यक्ष बाजुराम पौडेलको अध्यक्षता, गायत्रीकुमार चापागाईँको प्रमुख आतिथ्य, युवराज मैनालीको विशिष्ट आतिथ्य, निर्मलरमण पराजुली, अच्युतप्रसाद चालिसे, मुकुन्द आचार्य, वसन्त रिजाल र उद्धव रायामाभीको आतिथ्य, परशुराम पराशरको स्वागत र मेनका पोखरेल आचार्यको सञ्चालनमा सम्पन्न १५९ औँ आख्यान वाचनमा तारादेवी फुयाँल, शारदा पराजुली, रञ्जु खनाल, बिन्दु अधिकारी ढकाल, पवित्रा पौडेल, सुशील आचार्य, शान्ति रिसाल, मुकुन्द आचार्यले कथा/लघुकथा र भोलानाथ सुवेदीले व्यङ्ग्य निबन्ध वाचन गरे । प्रतिष्ठानका अध्यक्षको अध्यक्षता, कणाद महर्षिको प्रमुख आतिथ्य, हरिप्रसाद पाण्डेय, गायत्रीकुमार चापागाईँ र अच्युतप्रसाद चालिसेको आतिथ्य, उपाध्यक्ष परशुराम

पराशरको स्वागत मन्तव्य र सहसचिव मेनका पोखरेल आचार्यको सञ्चालनमा सम्पन्न १६० औं कार्यक्रममा अतिथि पाण्डेयका मनको वेदना (खण्डकाव्य) र जीवनभित्रका पीडाहरू (सामाजिक उपन्यास) र रञ्जना पराजुली लम्सालको भक्तिएको बार्दली (कथासङ्ग्रह) लोकार्पण गरियो ।

प्रकट पङ्गेनी शिवको देहावसान

पोखरा । वि.सं. २०१३ असोज २४ गते माता नन्दकुमारी पङ्गेनी र पिता कुवेरदत्त शर्माका सुपुत्रका रूपमा देउराली उकाली ३, कास्कीमा जन्मिएर आई.एस.सम्मको शिक्षाध्ययन गरी लुम्ले कृषि केन्द्र, ली-बर्ड, पोखरामा सेवा गरेका प्रकट पङ्गेनी शिवको २०८१ वैशाख ४ गते निधन भयो । २०३३ सालमा हिमदूतमा 'अधुरो सपना' शीर्षकको कथा छपाएर लेखनमा प्रवेश गरेका शिवका यो मन कतै अल्झेको छ (२०५६) र जूनको चिठी जुनालाई (२०६०) गीतसङ्ग्रह र दुख्ने मन यो दुख्छ अन्ना (२०६२) गजलसङ्ग्रह प्रकाशित छन् । चार दर्जन गीत रेकर्ड गराएका उनले १६ ओटा नाटकमा अभिनय गरेका छन् । नवमाध्यम (ट्रैमासिक २०५३), सम्पदा (सामयिक सङ्कलन २०५६) र उत्खनन (२०६१) को सम्पादन गरेका उनले नेराप्रप्रबाट २०३९ सालमा सर्वोत्कृष्ट अभिनेता, अन्तर्राष्ट्रिय अपाङ्ग वर्ष १९८१ मा उत्कृष्ट अभिनेता र माछापुच्छ्रे एफएमबाट २०६० मा सर्वोत्कृष्ट गीतकार, वीरेन्द्र-ऐश्वर्य सेवा पदक (२०५९), नेत्र स्मृति पुरस्कार (२०४९) प्राप्त गरे । २०६१ सालमा पोखरा एफएमबाट अभिनन्दित उनी २०६० सालमा ढुकढुकी क्लब र २०५८ सालमा म्युजिक नेपालबाट सम्मानित भएका थिए ।

पुरस्कार स्थापना र पुस्तक लोकार्पण

काठमाडौं । घुम्ती कविगोष्ठी नेपालका अध्यक्ष माधवलाल श्रेष्ठबाट घुम्ती-नालाङ काव्य पुरस्कार र सदस्य विमल अर्यालबाट घुम्ती-रमा-बद्री काव्य पुरस्कार स्थापनार्थ अक्षयकोषमा जनही एक लाख पच्चिस हजार प्रदान गरे । यसै गरी घुम्तीको १३७ औं शृङ्खलामा गोविन्द घिमिरे वेदमणिको बोधकथासङ्ग्रह यो पनि परिवर्तन हुन्छको लोकार्पण गरिनुका साथै रन्जु खनाल, भगतदास श्रेष्ठ, बाजुराम पौडेल, वसन्त रिजाल, माधवलाल श्रेष्ठ, परशुराम पराशर, घनश्याम प्रसाईं, रामकुमार पण्डित, विमल अर्याल, त्रिलोचन आचार्य, शान्ति रिसाल, सुरेशचन्द्र घिमिरे, दुर्गा अधिकारी भमरकोटे, नारायणकुमार आचार्य, विनोद दाहाल वत्स, एन.बी. जनकपुरी, आलोक चालिसे, दुर्गाभवानी भट्ट, सुमित्रा श्रेष्ठ, सरिता घिमिरे र अच्युतप्रसाद पौडेलले रचना वाचन गरे ।

स्वर्गीय स्वस्तिका सिम्खडाको बिसौं जन्मजयन्ती र 'प्राणप्रतिष्ठा'उपर चर्चा गैरआवासीय नेपाली सङ्घ, राष्ट्रिय समन्वय परिषद् अमेरिका, नेपाली भाषा, साहित्य समितिको स्रष्टा सौंभ अमेरिकाको जुम आयोजना र खेमराज पोखरेलको सभापतित्वमा सम्पन्न कार्यक्रममा दिवङ्गत स्रष्टा स्वस्तिका सिम्खडाको बिसौं जन्मजयन्ती मनाउनुका साथै उनको प्राणप्रतिष्ठा (लघुकथासङ्ग्रह) को पाण्डुलिपीउपर लक्ष्मी रिजाल, ममता मृदुल, रमेशमोहन अधिकारी, टङ्क बहादुर आलेमगर, रमेन्द्र कोइराला, मनोहर पोखरेल, नन्दलाल आचार्य, धीरकुमार श्रेष्ठ, डा. कुसुमाकर शर्मा गौतम, मीना साह (एन्जल निलु) बाट परिचर्चा सम्पन्न गरियो ।

शब्दाङ्कुर पाइने स्थानहरू

नागार्जुन कम्युनिकेसन, नागार्जुन ५, सीतापाइला, काठमाडौँ	- ९८४३५७१८८२
निरौला बुक्स, कोटेश्वर, काठमाडौँ	- ९८५११-७८६१४
श्रेष्ठ बुक एन्ड न्युज सेन्टर, दमक, भ्नापा	- ०२३-५८४१२५
भट्टराई पुस्तक पसल, विराटनगर, मोरङ	- ०२१-५२४२४३
मुनाल पुस्तक भण्डार, गाईघाट, उदयपुर	- ०३५-४२०८६४
न्यु परजुना स्टेसनरी, सिन्धुली	- ०४७-५२००२५
नारायणी पुस्तक सदन, नारायणगढ, चितवन	- ०५६-५२१२८०
सुनगाभा बुक्स एण्ड स्टेसनरी, भरतपुर, चितवन	- ०५६-५३१४७०
कञ्चन पुस्तक पसल, पोखरा, कास्की	- ०६१-५२४४६६
सिटी बुक एन्ड न्युज सेन्टर, बुटवल, रुपन्देही	- ०७१-५४५२३६
न्यु प्रभात पुस्तक पसल, सुर्खेत	- ०८३-५२००७५
विपिन पुस्तक पसल, महेन्द्रनगर, कञ्चनपुर	- ०९९-५२०१४८

महत्त्वपूर्ण टेलिफोन नम्बरहरू

सुरक्षा/दमकल/सोधपुछ

प्रहरी कन्ट्रोल १००/दमकल १०१/ट्राफिक १०३/बाल बालिका खोजी १०४/आकस्मिक प्रहरी सेवा ४२२६९९९/सोधपुछ १९७

हेलो सरकार

११११/०१-५९७००८७/पो.ब.नं. २३३१२, काठमाडौँ/1111@nepal.gov.np

एम्बुलेन्स

नेपाल १०२/शिक्षण, सिनामङ्गल ४४७६१५२/शिक्षण, जोरपाटी ४९११००८/कान्तिपुर, तिनकुने ४९११९५७/८५८/नर्भिक, थापाथली ४२५८५५४/४२९८२३०/शान्ताभवन ४४७०१८९/अर्थोपेडिक ४९११७२५/२७४/गङ्गालाल ४३७९३२२/७४/लाइफ केयर ४२२७७३५/मितेरी ६६३१७३६/४०१६/क्यापिटल ४२४४०२२/वेलकेयर ४४२६१८४/सुमेरू ५००३३८८/५००३३९९/परोपकार ४२६०८९१/विशालबजार ४२४४१२१/रेडक्रस ४२२८०९४, ५५४५६६६/६६१२२६६

शव वाहन

चेम्बर ४२३०२१३/पशुपति आर्यघाट ४४९२९९९/देव कर्नर ४४३४०९३

अस्पताल

वीर ४२२१९८८/त्रिवि शिक्षण ४४१२७०७/प्रसूति गृह ४२५३२७७/पाटन ५५२२२७८/भक्तपुर ६६१०६७६/मानसिक ५५२२२७८/कान्ति बाल ४४२७४५२/टेकु ४२५३३९६/निजामती कर्मचारी ४१०७०००/०२/वीरेन्द्र सैनिक ४२७१९४०/४१/नेपाल प्रहरी ४४१२४३०/५३०/नेपाल आँखा ४२५०६९१/तिलगङ्गा आँखा ४२६१२५९/

शिक्षण कलेज

बिपी, धरान ०२५-५२५५५५/नोबेल, विराटनगर ०२१-४६०७३६/४६१७३५/केयु, काभ्रे ०११-४९०४९७/नेपाल, जोरपाटी ४९११००८/काठमाडौँ, सिनामङ्गल ४४६९०६४/४४७६१५२/नेपाली सेना ०१-४८८१२५९/नेसनल ४२३०७१०/किस्ट ५२०१६८२/पाटन ५५४५११२/१५३/जानकी ०४१-६२०२०२/५२०२०६/नेसनल, वीरगन्ज ०५१-५३२२६०/५२४३२०/साइन्स, चितवन ०५६-५२४२०३/चितवन०५६-५३२९३३/मनिपाल, पोखरा ०६१-५२६४१६/१७/१८/१९/गण्डकी ०६१-५३८५५९५/४६५७/लुम्बिनी ०७५-४११२०१/२/युनिभर्सल, भैरहवा ०७१-५०६१२१/३८/नेपालगन्ज ०८१-५२१५७२/५२३१८२/

डेङ्गीबाट कसरी बच्ने ?

बिहान, दिउँसो तथा साँझको समयमा लामखुट्टेको टोकाइबाट डेङ्गी लाग्न सक्दछ ।

- ◆ लामखुट्टेबाट बच्न पूरै शरीर ढाक्ने लुगा लगाऔं ।
- ◆ घर, कार्यस्थल र सार्वजनिक स्थानमा पानी जम्न नदिऔं ।
- ◆ पानी राखेको भाँडालाई छोपेर राखौं ।
- ◆ लामखुट्टे भगाउने उपाय अवलम्बन गरौं ।
- ◆ लामखुट्टेको टोकाइबाट बच्ने मलम लगाऔं ।
- ◆ घरभित्र लामखुट्टे छिर्न नसक्ने गरी भ्यालढोकामा जाली लगाऔं ।
- ◆ सुत्ने बेलामा भुल लगाएर सुताँ ।
- ◆ कुनाकाप्चामा कीटनाशक औषधी छर्कने गरौं ।
- ◆ कम्तीमा हप्ताको एकपटक एयर कुल, पानी ट्याङ्की, फूलदानी, गमलामा राखिएका प्लेटहरू राम्ररी सफा गरौं ।

नेपाल सरकार
विज्ञापन बोर्ड

शब्दाङ्कुरलाई रकम भुक्तानी गर्न QR कोड स्क्यान गर्नुहोस् ।

विशिष्ट र आजीवन सदस्यताका लागि अनुरोध

'शब्दाङ्कुर' २०५८ सालदेखि हालसम्म एक अङ्क पनि नटुटाई मासिक रूपमा निरन्तर प्रकाशित हुँदै आएको छ । वर्तमान परिवेशमा यसलाई स्थायित्व प्रदान गरी स्तरीकृत गर्नुपर्ने आवश्यकता महसुस गरिएको छ । यसका लागि यहाँहरूसमक्ष विशिष्ट र आजीवन सदस्यताको प्रस्ताव गरिएको छ । विशिष्ट र आजीवन सदस्यतामार्फत प्राप्त रकमलाई अक्षय कोषका रूपमा राखी उत्पादनमूलक कार्यमा लगानी गरिने छ । लगानीबाट प्राप्त रकम शब्दाङ्कुरको स्तरवृद्धि एवम् स्थायित्व प्रदान गर्ने कार्यमा खर्च गरिने छ । यसका लागि यस मासिकको नाममा प्रभु बैङ्क लिमिटेड (Prabhu Bank Limited) मा Account Name : SABDANKUR SAHITYPRADHA MASIK र Account Number : 0010003056000011 को खाता खोलिएको छ । नेपाल, भारत अथवा विदेशको कुनै पनि ठाउँबाट प्रभु बैङ्क लिमिटेडको उक्त Account Name र Account Number मा रकम जम्मा गरी यस पत्रिकाको विशिष्ट र आजीवन सदस्य बनेर योगदान गर्न सक्नुहुन्छ । विशिष्ट र आजीवन सदस्यता फारम हामीबाट इमेलमार्फत प्राप्त गर्न सक्नुहुन्छ । हुलाकमार्फत पत्रिका उपलब्ध गराइने भएकोले कृपया पत्राचार गर्ने ठेगाना प्रस्ट लेख्न र ठेगाना परिवर्तन भएमा तत्काल जुनसुकै माध्यमबाट खबर गर्नुहुन अनुरोध छ । समयमा पत्रिका प्राप्त नभएको जानकारी जुनसुकै माध्यमबाट प्राप्त भएमा पुनः पठाइने प्रतिबद्धता समेत व्यक्त गर्दछौं । नेपाली भाषा, साहित्य, कला र संस्कृतिको श्रीवृद्धिमा तपाईंले प्रदान गर्नुभएको अमूल्य योगदानका लागि हार्दिक धन्यवाद ।

विशिष्ट सदस्यता शुल्क : नेपाल (नेरु) र भारतमा (भारु) १०,०००।-

संस्थागत र अन्य मुलुक नेरु २०,०००।-

आजीवन सदस्यता शुल्क : नेपाल (नेरु) र भारतमा (भारु) ५,०००।-

संस्थागत अन्य मुलुकमा रु १०,०००।-